

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

KAFEDRA: _____
İXTİSAS: _____ Sənayenin təşkili və idarə olunması _____
FAKULTƏ: _____ "SABAH" Mərkəzi _____

MÖVZU: SƏNAYEDƏ KLASTERLƏŞMƏNİN MILLİ İQTİSADİYYATIN RƏQABƏT QABİLİYYƏTLİLİYİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİNƏ TƏSİRLƏRİ

BURAXILIŞ İŞİ

ELMİ RƏHBƏR: _____ **Cavadov Xalid** _____

TƏLƏBƏ: _____ **Əsgərli Hacəsgər** _____

BAKI-2018

Mündəricat

Giriş	3-4
I.SƏNAYEDƏ KLASTERLƏŞMƏ ANLAYIŞI VƏ ONUN FORMALAŞMA XÜSUSİYYƏTLƏRİ.	
1.1.Sənaye klasterlərinə dair nəzəri metodoloji baxışlar.	5-10
1.2.Sənaye klasterlərinin formaları , onların inkişaf mexanizimləri.	11-17
1.3. Milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətli anlayışı , onun ölçülməsi.	18-19
II.SƏNAYEDƏ KLASTERLƏŞMƏSİNİN RƏQABƏT QABİLİYYƏTİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİNDƏ ROLU.	
2.1.Sənaye klasterlərinin formalaşmasına dair müasir təcrübə	20-24
2.2. Sənayedə klasterləşmənin milli rəqabət qabiliyyətliliyinin artımına təhsirləri. ...	25-35
2.3.Qlobal , regional bazarlara çıxışda sənaye klasterləşməsinin təhsirlər.	36-37
III.AZƏRBAYCANDA SƏNAYƏDƏ KLASTERLƏŞMƏ PRESPEKTİVLƏRİ , ONUN MILLİ RƏQABƏT QABİLİYYƏTLİLİYİNİN ARTIRILMASINA TƏHSİR İMKANLARI.	
3.1 Azərbaycan sənaye klasterlərinin formalaşması , inkişafı və imkanları.	38-44
3.2Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsində klasterləşmənin perspektiv imkanları.	45-49
NƏTİCƏ.	50-51
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.	52-55

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Azərbaycan Respublikasında, ümumən müasir bazar iqtisadiyyatı prinsipləri tətbiq olunaraq həyata keçirilən islahatların nəticəsində milli iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində bazar münasibətləri bərqərar olur, təsərrüfat subyektləri arasında rəqabət genişlənir. İldən-ilə daha da dinamik xarakter alan eyni zamanda proses təsərrüfat subyektlərinin tərkib hissələri olduqları sahələrin, xüsusilə sənaye sahəsində texniki-funksional, iqtisadi, təşkilati, digər xüsusiyyətlərin xarakter olduğu yeni rəqabət şərtlərini təzahür edir. Sahələrin rəqabət qabiliyyətinin artırılması, iqtisadiyyatın ümumi inkişafı, stabil inkişafın əsas istiqamətidir. Xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, müasir dövrdə bazar münasibətlərinə əsaslanan milli iqtisadiyyatın formalaşması onun dünya təsərrüfatı sistemində səmərəli inteqrasiya olunması, hər şeydən öncə ölkə iqtisadiyyatının, xüsusilə də sənaye sahələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinin təmin olunmasına bir zəmin yaradan əsas perspektivdir.

Tədqiqatın məqsədi vəzifələri: Diplom işinin məqsədi müasir şəraitdə sənaye sahələrində klasterləşmənin milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin kompleks təhlili əsasında onun yüksəldilməsi yollarını müəyyənləşdirmək, eyni zamanda istiqamətdə elmi cəhətdən əsaslandırılmış nəzəri metodların formalaşmasına dair başqa ölkələrin təcrübələri ilə Respublikamızın eyni zamanda sahədəki inkişafının inkişafistiqamətlərini işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Diplom işində eyni zamandana nail olmaq üçün Diplom işinin fəsilərində eyni zamanda, zifələrin yerinə yetirilməsi qarşıya qoyulmuşdur:

Sənaye klasterlərinə dair nəzəri metodoloji baxışlar,

- Sənaye klasterlərinin formaları, onların inkişaf mexanizmləri.
- Milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətli anlayışı anlayışı, onun ölçülməsi.
- Sənaye klasterlərinin formalaşmasına dair müasir təcrübə
- Sənayedə klasterləşmənin milli rəqabət qabiliyyətliliyinin artımına təhsirləri.
- Qlobal, regional bazarlara çıxışda sənaye klasterləşməsinin təhsirlər.
- Azərbaycanda sənaye klasterlərinin formalaşması, inkişafistiqamətləri.

-Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsində klasterləşmənin perspektiv imkanları.

Tədqiqat obyektı:Tədqiqat obyektı kimi isə Respublikamızın öndə gedən sənaye sahələri seçilib.

Tədqiqatın predmeti:Tədqiqatın predmetini müasir şəraitdə sənaye sahələrinin rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinin əsas istiqamətlərinin elmi cəhətdən öyrənilməsi , onların müasir zəmanədə müsbət tətbiq edilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri , metodoloji əsası:Tədqiqatın nəzəri , metodoloji əsasını əsasən Azərbaycan Respublikasının eyni zamanda sahədəki Qanunları, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin uyğun fərman , sərəncamları, əcnəbi iqtisadçı alimlərin eyni zamanda sahəyə həsr etdiyi elmi tədqiqatları, qabaqcıl dünya ölkələrinin eyni zamanda sahədəki illərlə istifadə etdiyi təcrübələri , nəhayət Respublikamızın iqtisadçı alimlərinin eyni zamanda global mövzu ilə əlaqədar nəzəri fikirləri , s. təşkil edir.

Diplomun quruluşu , həcmi: Diplom giriş, 3 fəsil- hər fəsil ir neçə yarım fəsil, nəticə , son 10 ilin kitablarından toplanmış ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Klasterlər - bənzər sektorda inkişafgöstərən, əlaqəli, bir-birini tamamlayıcı inkişaf sahələrinin müəyyən coğrafi bölgədə yerləşməsi ilə meydana gələn, ümumi infrastruktur, texnologiya, vahid bazar, işçi qüvvəsi, xidmətləri paylaşaraq qarşılıqlı ticarət əlaqələrinin qurulması, kommunikasiya qarşılıqlı dialoq imkanlarına malik olan sahibkarlıq subyektlərindən ibarət sistemlərdir. Eyni zamanda, klasterlərdə kiçik , orta sahibkarlıq subyektləri arasında həm rəqabət, həm də əməkdaşlığın eyni anda təmin edilməsi nəzərdə tutulur. Klaster daxilində bənzər sahədə inkişaf göstərən sahibkarlar həm rəqabət edir, həm də eyni klasterdə birlikdə hərəkət edirlər. Eyni zamandarda sahibkarlıq subyektləri, digər iştirakçılar rəqabət üstünlüyü əldə edilməsi üçün müştərək hərəkət edirlər. Belə bir sistem çərçivəsində inkişafgöstərmələri kiçik, orta sahibkarlara rəqabət üstünlüyü qazandırır. Nəticə olaraq eyni zamanda sistemin tətbiqi ilə sahibkarlıq subyektlərinin xərcləri aşağı düşür, marketinq imkanları genişlənir, məhsuldarlıq ölçüləri yüksəlir, ixracları artır,

araşdırma , inkişaf etdirmə qabiliyyətləri güclənir. Eyni zamanda isə yeni məhsulların bazara çıxarılmasına, yeni sahələrin qurulmasına, məşğulluğun yüksəlməsinə, regionların inkişafına, infrastruktur xidmətlərinin təkmilləşməsinə səbəb olur. Klasterlər regionda mal, xidmətlərin ixracı vasitəsilə əhalinin maddi rifahının artmasına xidmət edən bir biri ilə əlaqəli olan sənaye sahələrinin qrup şəklində yerləşməsidir. Klasterlərin tədarük zəncirinin bütün həlqəsini əhatə etməsi, dəstək xidmətləri, həmçinin xüsusi infrastruktur təminatını özündə birləşdirməsi onları ənənəvi istehsal sahələrindən fərqləndirir. Coğrafi olaraq mal, xidmətlərin axınının yüksək olduğu ərazilərdə cəmlənən klasterlər ölkə iqtisadiyyatı üçün digər dəyər yaradırlar. Klasterlər öz aralarında müəyyən oxşarlıqlar, əlaqələr, digərticarət, istehsal əlaqələri olan şirkət, təşkilatların eyni coğrafi ərazidə inkişafgöstərməsi ilə formalaşırlar. Eyni zamandarda ən vacib məsələ onların bir-birlərini tamamlamaları, öz aralarında rəqabət şəraitində olmalarıdır. Klasterləri ancaq öz daxilində yer alan şirkətlərlə məhdudlaşdırmaq düzgün deyildir. Klasterlərin əmələ gətirdikləri iqtisadi dəyərin yaranmasında köməyi olan digər sektorlar, təşkilatlar, qurumlar, institutlar da klaster məfhumuna daxildirlər. Məsələn, məişət əşyaları istehsalı ilə məşğul olan klaster yalnız məişət əşyası istehsalı ilə məşğul olan təşkilatları deyil, eyni zamanda tədarükçüləri, köməkçi sənaye sahələrində inkişafgöstərən təşkilatları, avadanlıq istehsalçılarını lazımı infrastrukturu təmin edən digər qurumları da əhatə edir.

I.SƏNAYEDƏ KLASTERLƏŞMƏ ANLAYIŞI , ONUN FORMALAŞMA XÜSUSİYYƏTLƏRİ.

1.1.Sənaye klasterlərinə dair nəzəri metodoloji əsasları.

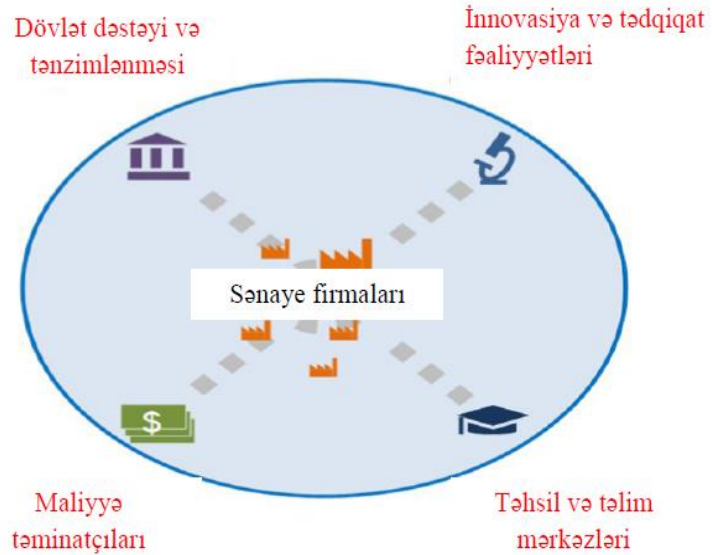
Sənaye siyasətinin tarixi inkişafına nəzərən qeyd edə bilərik ki, ölkənin ilkin sənayeləşməsi mərhələsində inkişaf etmiş ölkələr yerli istehsalı qoruyucu tədbirlərlə idxalə,zləyici sənaye siyasəti reallaşdırmışlar. Yerli istehsalın canlanması , idxaldan asılılığın azaldığı addımda isə rəqabətqabiliyyətliliyi , ixracı təşviq etmək məqsədilə ixracyönümlü sənaye siyasətinə üstünlük verilir [8,səh.11].

Sənaye klasterləri əsas etibarını ilə XX əsrin 70-cı illərindən sonrakı - sənaye sahələrinin inkişafının elmi-texniki baxımdan sürətləndirilməsi zamanı formalaşmağa başlamışdır.

Sənaye klasterləri həyata keçirdikləri funksiyalara uyğun olaraq bir-birinə yaxın olan qurumlar arasında məhsul , informasiya axımı nəticəsində formalaşır. Sənaye klasterləri anlayışından ilk dəfə M.Poter istifadə etmişdir (1991). Porterə görə istehsalçılar, müştərilər , rəqiblərin müəyyən bir ərazidə qarşılıqlı fəaliyyəti iqtisadi aktivlik , ixtisaslaşmanı artırır. Müəyyən ərazidə olan rəqabət yeni texnologiyaya duyulan ehtiyacı artırır eyni zamanda da öz növbəsində sənaye klasterlərinin formalaşmasına səbəb olur. Sənaye klasterləri ölkənin rəqabətqabiliyyətinin artırılması üçün vacib olan faktorların bir-biriylə qarşılıqlı təsir , əlaqələrinin formalaşması nəticəsində yaranır. Porter həmçinin özünün milli rəqabətqabiliyyəti , onu artırılması ideyalarında sənaye klasterləri anlayışında geniş istifadə etmişdir [Porter, M.E. “The competitive advantage of nations”. New York 1991]. O klaster anlayışında coğrafi sərhədlər , rəqabəti əsas faktor kimi götürmüşdür. Sənaye klasterləri rəqabət , qarşılıqlı əlaqələrin inkişafı nəticəsində yeni bir təşkilati forma kimi meydana çıxmışdır. Porter sənaye klasterlərini coğrafi ərazidə qarşılıqlı fəaliyyətdə olan aşağıdakı iştirakçılarının olduğunu göstərir.

- Sənaye firmaları.
- Tədarükçü , xidmət firmaları.

- Dövlət tənzimləyici , nəzarəti qurumları.
- Unversitetlər , Elmi-tədqiqat mərkəzləri, peşə təlim məktəbləri.
- Düşüncə , ideya inkişaf mərkəzləri.
- Maliyyə , ticarət qurumları.

Şəkil 1. Sənaye klasterləri

(Strengthening Clusters and Competitiveness in Europe (2012).)

Birinci addımda bir-biri ilə heç bir əlaqəsi olmayan , istehsal olunan məhsulu bilavasitə istehlakçılara çatdıran təşkilatlar hər hansı bir regionda inkişafgöstərir. Eyni zamanda addımda klasterlərin yaradılması üçün ilk öncə rəqabət gücü yüksək olan sahələr , onların sayı müəyyənləşdirilir, təşkilatların cari ,ziyyəti , digər sahələrdə inkişafgöstərən təşkilatlarla əlaqələri təhlil edilir [8,səh.17-20].

İkinci addımda klasterlərin təşkil olunacağı sahə müəyyənləşdirilir , dövlət təşviqləri, eləcə də lokal sosial fəaliyyətlərin təsadüfi şəkildə formalaşması ilə, regionda mövcud olan təbii sər,tin ətrafında öz-özünə klasterlər yaranır. Bir regionda oxşar məhsullar istehsal edən təşkilatlardan biri öz istehsal həcmi ötür keçən bir sifariş aldığı təqdirdə, qonşu təşkilatlardan biri, ya bir neçəsi ilə danışıqlar apararaq alınan sifarişin birlikdə ödənilməsini təklif edə bilər.

Üçüncü addımda digər sosial mexanizmlərin köməyi ilə klasterlərin inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulur. Məsələn, bir regionda 5 iplik, 15 parça istehsalı , 25 trikotaj sexinin mövcud olduğunu fərz edək. Eyni zamanda sexlərin 80%-nin üzv olduqları bir parça istehsalçıları dərnəyi təsis edilir. Regionda yerləşən universitet isə tekstil mühəndisliyi təhsili verir [9,səh.15].

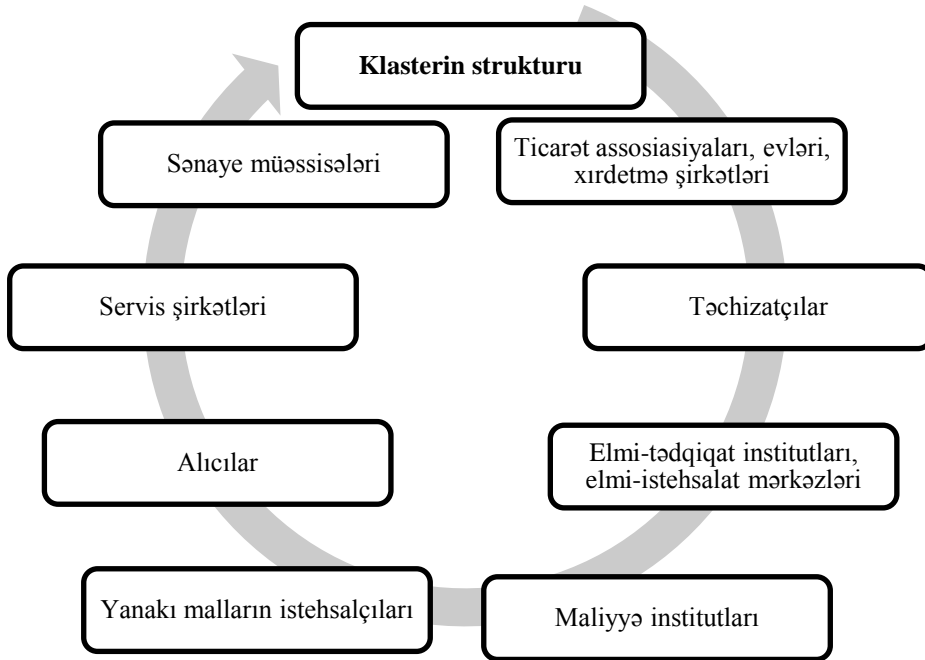
Dördüncü addımda klasterin tam formalaşması başa çatır, şirkətlər, təhsil təşkilatları, sənaye palataları , digər qurumlar klaster çərçivəsində harmoniyalı şəkildə inkişafgöstərilir.Dünya ölkələrinin iqtisadi inkişaf proseslərinin təhlili göstərir ki, yüksək iqtisadi inkişafa, rəqabətqabiliyyətli milli iqtisadiyyat sektorlarına, çoxlu sayda ixracatçı məhsul istehsal edən təşkilatlar şəbəkəsinə, davamlı iş yerlərinə malik olmaq üçün sənayenin kompleks inkişafı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümumiyyətlə, hazırda dünya iqtisadiyyatının ön cərgələrində gedən inkişaf etmiş ölkələrin hamısının eyni zamanda səviyyəyə çatmasında sənayenin rolu əzədlənməz olmuşdur. Məsələn, II Dünya müharibəsindən sonra Qərbi Avropanın yenidən qurulması , inkişaf etdirilməsi üçün ABŞ , Kanadanın yaxından iştirakı ilə hazırlanan “Marşall” planının reallaşdırılması nəticəsində XX əsrin 70-cı illərindən başlayaraq həmin ölkələrin milli iqtisadiyyatları dirçəlmiş, o dövr üçün kifayət qədər yüksək texnologiyalar əsasında sənaye sahələri yaradılmışdır. Eyni zamanda proseslərin nəticəsidir ki, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin payı dünya üzrə ÜDM-in xüsusi çəkisində 54, dünya ixracında isə 70 faizdən çoxdur. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ABŞ, Kanada, Almaniya, Böyük Britaniya, İtaliya, Fransa , Yaponiya birlikdə eyni zamanda gün dünya ÜDM-ində 47, dünya ixracında isə 51 %paya malikdir.

Digər əlamətlərdən asılı olaraq klasterlərin çoxlu sayda təsnifatı mövcuddur. Mən öz işimdə onların, mənim fikrimcə, daha əhəmiyyətli , əsaslı olan ikisinin üzərində dayanacağam

Nəzərdən keçirilən təsnifatlardan birincisi məkan , funksional oxlar üzrə formalaşdırılmış klasterlərin iki əsas kateqoriyasının fərqləndirilməsidir: funksional-əlaqəli sistemlər, hansılar ki, ciddi şəkildə müəyyən edilmiş regionlarla daha az

məhdudlaşdırılmışdır, adətən sənaye klasterlərinə aid edilir, eyni zamanda zaman oxşar, əlaqəli firma sahələrin məkan qruplaşmaları isə regional klasterlərə aid olunur.

Klasterlərin strukturu.

Sənaye klasteri bir sektorun daxilindəki rəqabətə diqqətini cəmləmişdir. O, bütün mümkün olan fəaliyyətdəki şəxslər, resurslar inkişaf növlərindən ibarətdir ki, onlar da inkişaf, digər növlərdən olan malların, xidmətlərin istehsalı satışı üçün birləşmişdirlər. Sənaye klasteri, bir qayda olaraq, məkanca hər hansı bir urbanizasiya sahəsinə bağlı deyil. Regional klasterin əksinə olaraq o, daha geniş sərhədləri əhatə edir, bütöv region, ya ölkəni əhatə etməsi mümkündür.

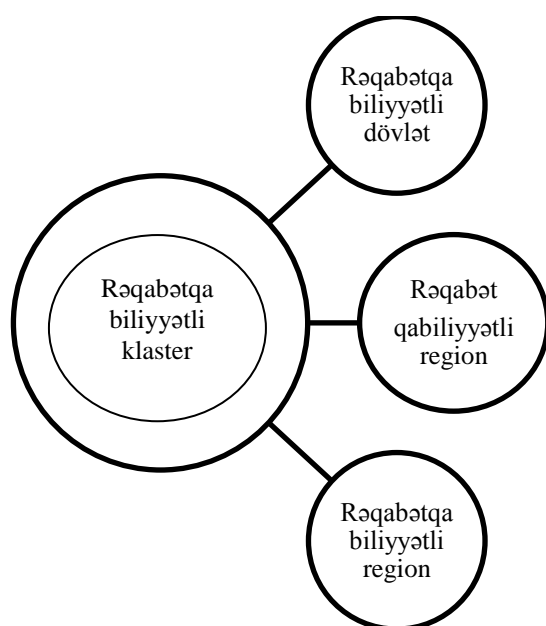
Regional klaster – oxşar, əlaqəli iqtisadi fəaliyyətin məkan aqlomerasiyasıdır ki, o, yerli mühitin əsasını formalaşdırır, biliklərin yayılmasına dəstək verir, digərtədris, uyğunlaşma formalarını stimullaşdırır. Adətən belə klasterlər kiçik, orta təşkilatlardan ibarət olur, onların uğurlarının mərkəzi elementi sosial kapitalın gücü, coğrafi yaxınlıqda cəmləmişdir. Onların digər xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, şirkətlər sənaye klasterlərində olduğundan daha az qarşılıqlı əlaqəli olurlar.

-“Marşall” klasterləri – elə klasterlərdir ki, onlarda kiçik şirkətlər eyni sahə üzrə ümumi resurslardan birgə istifadə etmə sayəsində (bir-birinə yaxın yerləşmələri səbəbindən) miqyasdan asılı olan iqtisadiyyatdan istifadə edirlər. Eyni zamanda, misal olaraq, İtaliyanın ayaqqabı sənayesi, Türkiyənin, Hindistanın toxuculuq istehsalı üçün tipikdir. Hazırda Gürcüstanda oxşar kənd təsərrüfatı-ərzaq klasterinin formalaşdırılması üzrə proqram realizə edilir.

-“Çarx topu , millər” , ya “radial” klasterlər. Belə klasterlər avtomobillərin yığılmasının , elektron sənaye sahəsinin iri təşkilatları tərəfindən yaradılır (misal üçün, Detroytda , ya Şimali İtaliyada) Belə klasterlərin açar xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, iri şirkət (bir ya bir neçə) regional iqtisadiyyat üçün “mərkəz”, “sahibkarlığın kökü” rolunu yerinə yetirirlər. Eyni zamanda zaman “mərkəz” , digər klaster komponentləri arasında qarşılıqlı münasibətlər istər sərt, istərsə də zəif ola bilər. Əlaqələr adətən “mərkəzin” ifadəli dominantlığı ilə ierarxiya özünəməxsusluğu daşıyır. Belə klasterlərin mövcud olmasının əsas mexanizmi subkontraksiya autorsinqin tətbiq edilməsidir.

- “Peyk” klasteri malların, xidmətlərin , işlərin klasterə mübasibətdə xaricdə yerləşən müəssisəyə çatdırılması istiqamətində inkişafgöstərən şirkətlər məcmusunu əks etdirir. Belə növdən olan klasterlər tez-tez regiona xarici investisiyaların (dəstləyici istehsalının yerdəyişməsinin) uğurlu cəlbəmə siyasəti nəticəsində yaranır. Həmin klasterlərdə olan şirkətlər texnoloji zəncirdə olan digər istehsalçılardan, eləcə də regiondakı rəqiblərindən nüsbətən müstəqil olurlar. Eyni zamanda “peyklər” arasında rəqabət məhduddur, həmçinin də ona görə ki, onlar əksər hallarda digərməhsul növləri istehsal edirlər.

-“Dövlətə bağlı” klaster – elə klasterdir ki, eyni zamandarda regiondakı iqtisadi fəallıq, misal üçün, hərbi bazaya, müdafiə sənayesi zavoduna, universitetə , dövlət (müdafiə) sifarişləri ilə əlaqəli olan dövlət idarəetmə orqanı kimi dövlət müəssisəsinə bağlanmışdır.

Sənaye klasterlərinin formalaşdırılması inkişaf etdirilməsi ilk sırada ölkədə sənaye sahələrinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi, eyni zamanda sahələrdə yeni iş yerlərinin açılması, digər sektorunda sənaye istehsalının genişləndirilməsi, eyni zamandanlarla bağlı əlaqəli xidmət sahələrinin inkişafına stimül verilməsi, ümumilikdə sənaye sahələrində kiçik orta sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətini dəstəkləməklə onların inkişafının sürətləndirilməsi, sənayenin infrastruktur bazasının modernləşdirilməsi, ölkə üzrə bütövlükdə, o cümlədən regionların sosial-iqtisadi inkişafı kontekstində kifayət qədər ciddi önəm verilir.

1.2.Sənaye klasterlərinin formaları , onların inkişaf mexanizmləri

Klasterlər nəzəriyyəsiindən dünyanın bir çox ölkəsinin, eləcə də onların regionlarının iqtisadi siyasətinin formalaşması üçün istifadə edirlər. Klaster siyasəti dövlət iqtisadiyyatlarının mühüm tərkib hissəsidir.

Klaster siyasəti dedikdə həmin prosesə klaster sahələrinin, eləcə də dövlət strukturları , elmi institutların cəlb edilməsi yolu ilə həmin regionun klasterlərinin rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə yönəlmiş tədbirlər başa düşülür. Böyük ölçüdə klaster siyasəti dövlətin mikroiqtisadi siyasətini müəyyən edir , onun hazırlanması zamanı kiçik , orta sahibkarlığın inkişafına təsir göstərən regional, investisiya , digər aspektlər nəzərə alınır.

Bir çox xarici ölkələrdə (Finlandiya, Almaniya, Yaponiya, Çin , s.) sənayenin digərsahələri (maşınqayırma, tikinti sənayesi, meşə sənayesi , s.) üzrə klasterlər artıq formalaşdırılmışdır ki, onlar uğurla inkişafgöstərir, həm klasterlərin formalaşdırılmasının zəruriliyi, həm də istər klaster iştirakçıları, istərsə də region , ya bütövlükdə ölkə çərçivəsində onların işinin səmərəliliyi barədə fikir yürütməyə imkan verir.

Xarici klasterlərin inkişafının əsas xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirək.

İlk sırada qeyd etmək lazımdır ki, klasterlər sadəcə öz sahələrində qapanmamaq, qarışıq sahələrə yayılmaq xüsusiyyətinə malikdir. Misal üçün, ABŞ liderliyi təkcə kompüter istehsalında (“İBM”, “Dell”, “Hyulett-Pakkard”, “Apple”) deyil, həm də onlar üçün proqram təminatının istehsalında (dünya lideri – “Microsoft”, eləcə də onun ən güclü rəqibləri – “Oracl” , s.) , mikroprosessorların istehsalında (“İntel”, “Motorolla”) müşahidə edilir.

Güclü sahələrin belə çoxsahəli kooperasiyasının formalaşması təsadüfi deyil, texnoloji zəncir üzrə yüksək rəqabətqabiliyyətliliyi üstünlüklərin klasterin banisi olan şirkətdən digər istehsalçısı olan şirkətə ötürülməsinin qanunauyğun nəticəsidir. Misal üçün, İsveçin yüksək inkişaf etmiş ölkələr sırasına çıxması üçün təkanı dəmir filizi sənayesi sahələrinin müqayisəliliküstünlükləri verdi, eyni zamanda da onunla izah

edilir ki, isveç dəmir filizi təbii aşqarlamaya malikdir. Eyni zamandan sonra yüksək rəqabət qabiliyyətliliyi filiz istehlakçılarına – metallurgiya sahələrinə yayıldı. Unikal filizdən eyni dərəcədə unikal, keyfiyyətli polad eyni zamandaraxmaq mümkün idi. Sonuncu isə öz növbəsində, isveç poladından dünyada ən yaxşı yastıqlar düzəldən “SKF” diyircəkli yastıq istehsalçısının beynəlxalq uğuruna gətirib çıxardı. Beləliklə, addım-addım ilkin başlanğıc impulsu maşınqayırma sahələrinin geniş spektrini əhatə etdi ki, eyni zamanda da hazırkı günə qədər davam etməklə İsveç iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətlilik nü, sini təşkil edir.

Klasterin uğurla inkişaf etməsindən təkcə onun yaxın ətrafı qazanmır. Klasterlər daxili bazarın yüksəlişi , bütövlükdə milli iqtisadiyyat üçün beynəlxalq ekspansiya bazası rolunu oynayırlar.

Belə ki, yapon iqtisadiyyatının sürətli inkişafı XX əsrin 50-60-cı illərində metallurgiya-gəmiqayırma üzrə güclü klasterin formalaşması ilə başladı. Həmin klaster ölkənin dünya bazarındakı uğurlarının təməlini qoydu. İqtisadiyyatda birinci klasterin ardınca əsasən onunla qarşılıqlı əlaqədə olan yeni klasterlər əmələ gəlir ki, eyni zamandanun da nəticəsində ölkənin beynəlxalq rəqabətqabiliyyətliliyi yüksəlir. Yaponiyada güclü metallurgiyaya söykənməklə avtomobil istehsalı inkişaf etdi, eyni zamandanun ardınca isə elektrotexnika , elektronika klasterləri formalaşdılar.

Eyni zamanda ölkənin yüksək rəqabət qabiliyyətliliyi məhz ayrı-ayrı klasterlərin üzərində qurulub, onlardan kənarında isə hətta ən inkişaf etmiş iqtisadiyyat belə orta nəticələr verə bilər. Məhz eyni zamandanunla izah edilir ki, hətta Yaponiya kimi güclü avtomobil, elektrotexnika, elektronika sahələrinə malik bir ölkə kimya , farmasevtika kimi sahələrdə əhəmiyyətli dərəcədə geridə qalır , aerokosmos kimi bir sahədə isə ümumiyyətlə zəifdir.

Prinsipial cəhətdən mühüm olan daha bir halı vurğulamaq olar: son yarıməsr ərzində klasterlərin rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi mexanizmlərinin stimullaşdırılması dəfələrlə bütöv ölkələrin dünyanın ən inkişaf etmiş elitar ölkələri sırasına daxil olmasına səbəb olmuşdur. Klasterlərin dövlət dəstəyi əsasında beynəlxalq rəqabətqabiliyyətliliyin kəskin yüksəlişinə aid ən parlaq nümunə

Finlandiyanın təcrübəsidir. Dünya iqtisadiyyat forumunun tapşırığı əsasında tərtib edilən reytinglərə əsasən Finlandiya son illərdə istər perspektivli rəqabət qabiliyyətli ölkələrin reytingində (Growth Competitiveness Index), istərsə də ölkələrin cari rəqabət qabiliyyətliliyi reytingində (Eyni zamandasness Competitiveness Index) ABŞ, Yaponiya, AFR kimi aparıcı sənaye ölkələrini qabaqlamaqla mütəmadi olaraq birinci yerləri tutur. Eyni zamanda zaman tam rəsmi olaraq Finlandiyada rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi siyasəti klaster nəzəriyyəsinə əsaslanır (fin iqtisadiyyatçıları tərəfindən “Beynəlxalq işgüzar fəallıq” blokunun daxil edilməsi sayəsində təkmilləşdirilmiş “Daymond” Porter modeli).

Sənaye klasterlərinin əsas xüsusiyyətlərinə onların yerləşdiyi coğrafi ərazinin lokallığı, eyni zamanda ərazidə resurslardan , texnologiyalardan istifadənin klaster iştirakçılarının hamısı tərəfindən ümumi oxşarlığı , ya eyniliyi, istehsal olunan məhsulların nomenklaturasının , eyni zamanda onunla bağlı yarımfabrikatların yaxınlığı, klaster daxilində firmalar arasında sıx qarşılıqlı əlaqələrin olması aiddirlər.

Eyni zamanda klasterə daxil olan şirkətlər arasında rəqabət , kooperasiya əlaqələrinin qarşılıqlı ,hdəti daha çox nəzərəçarpan xüsusiyyətlərdən biri kimi çıxış edir. Belə ki, səmərəli kooperasiya əlaqələri hesabına ayrı-ayrı sahələrin uğurlu fəaliyyəti , nəhayət, ümumilikdə sənaye klasterinin məhsuldar nəticələrlə işləməsi mümkün olur.

Sənaye klasterlərinin yaradılması üçün mühüm amillər kimi coğrafi baxımdan ərazinin əlverişliliyi, təbii ehtiyatların bolluğu, elmi bazanın mövcudluğu, peşəkar kadrların , inkişaf etmiş infrastrukturun olması vacibdir. Bütün eyni zamandanlarla bərabər, sənaye klasterlərinin davamlı , etibarlı, eyni zamanda məhsuldar işləməsi üçün dövlətin klaster siyasəti mükəmməl olmalı , işlək mexanizmlərlə təmin edilməlidir. Belə halda ilk sırada dövlət tərəfindən məqsədli klaster strategiyası siyasəti işlənilib hazırlanmalıdır , eyni zamanda siyasətin əsasında klasterlərə, onların tətbiqi modellərinə konkret yanaşmalar öz əksini tapmalı, məqsəd , ,zifələri, prioritet inkişafistiqamətləri müəyyənləşdirilməlidir. Eyni zamandan digər , klasterlərin yaradılması , fəaliyyəti ilə bağlı dövlət dəstəyi mexanizmləri mütərəqqi dünya

təcrübəsinə əsaslanmalı , milli iqtisadiyyatın strateji iqtisadi inkişaf istiqamətlərinə adekvat formalaşdırılmalıdır.

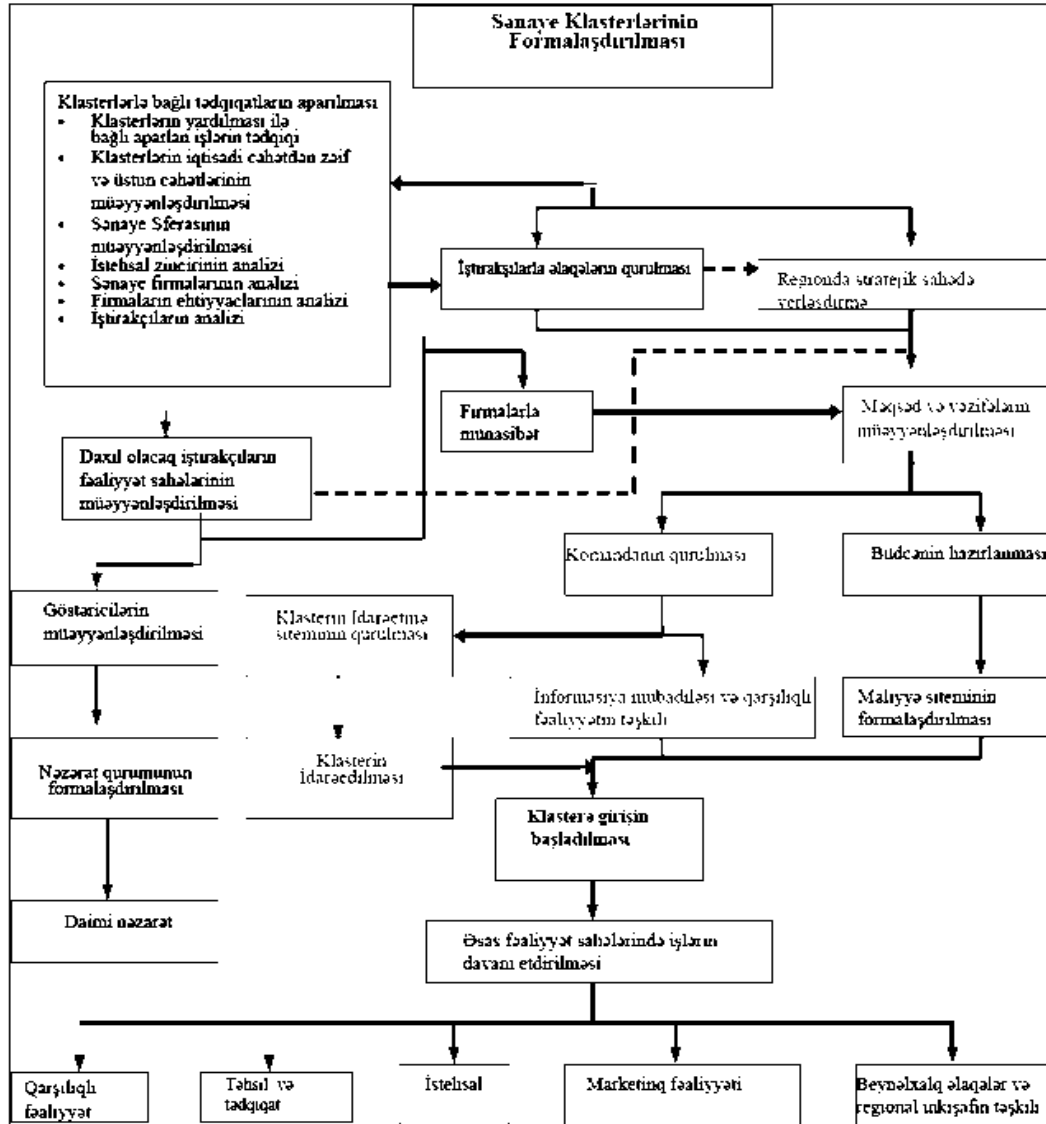
Sənaye klasterlərinin yaradılmasının əsas mexanizmlərinin formalaşması prosesləri ardıcılıq , qarşılıqlı inkişafprinsipləri əsasında həyata keçirilir. Klasterlər çoxlu sayda digərstruktura malik olmaqla bərabər, eyni zamandarda əsas iştirakçılar kimi məhsulların hazırlanması, son məhsul istehsalçıları, ixtisaslaşmış xammal, həmçinin zəruri yarımfabrikatlar, avadanlıq, ehtiyat hissələri, digər vacib komponentlər üzrə təchizatçılar, maliyyə təşkilatları inkişafgöstəricilər. Eyni zamanda proseslərin iştirakçıları sırasında kiçik, orta sahibkarlıq subyektləri, özəl, dövlət xidmət tədarükçüləri, təhsil , araşdırma mərkəzləri, sahibkarlıq qrupları, assosiasiyaları, iri sahibkarlıq subyektləri, maliyyə qurumları, banklar, qeyri-hökumət təşkilatları , dövlət statuslu qurumlar, strukturlar yer alırlar.

Klaster barədə tədqiqatın həyata keçirilməsindən sonra klasterin gələcək inkişaf istiqamətləri müəyyənləşdirilir. Eyni zamanda istiqamətlər mütəmadi olaraq nəzərdən keçirilir , dəyişən şərtlərə uyğunlaşdırılır. İnkişaf planı isə inkişaf istiqamətində qarşıya qoyulan hədəflərə çatmaq üçün həyata keçiriləcək tədbirləri özündə əks etdirir. İnkişafplanında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrasına başlanılır. Agent eyni zamandarda ümumi fəaliyyəti, prosesi nəzarətdə saxlayaraq klasterin inkişafına kömək edir. Daha sonrakı addımda isə davamlı olaraq klasterin fəaliyyətinin monitorinqi , qiymətləndirilməsi aparılır.

Müasir sivilizasiyalı zaman uyğun olaraq sənayenin inkişaf səviyyəsi ölkələrin tərəqqisini qiymətləndirmə meyarlarından birinə çevrilmişdir. Eyni zamanda baxımdan beynəlxalq meyillər, ölkə daxilində əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi nəzərə alınmaqla sənaye siyasətinin düzgün strukturlaşdırılması hər bir ölkə üçün əhəmiyyətlidir.

Klasterin inkişaf etdirilməsi prosesində ən vacib məqamlardan biri də Agentin müəyyənləşdirilməsidir. Klasterin fəaliyyətlərinin koordinasiyası , inkişaf etdirilməsi məqsədilə müvafiq sahədə dövlət siyasətini həyata keçirən səlahiyyətli orqan tərəfindən Agent müəyyənləşdirilir. Agentin fəaliyyətinin əsasını müəyyən dövr

ərzində klasterin inkişaf strategiyasının müəyyənəşdirilməsi, icrası təşkil edir. Sənaye, xüsusilə də kiçik, orta miqyaslı təşkilatların fəaliyyəti sahəsində ixtisaslaşmış agent klaster daxilindəki təşkilatlar arasında əlaqələrin qurulması, inkişaf etdirilməsi, sahibkarlar arasında etibarlılığın artırılması, digər məsələlərlə məşğul olur.

Şəkil 2. Sənaye klasterlərinin formalaşdırılması.
(T.Akarsoy “Küme ve Kümeleşme” Ankara (2011).)

Şəkildə göstərilədiyi kimi klasterin formalaşdırılması bir neçə mərhələdə həyata keçirilməlidir ilkin olaraq klasterin formalaşdırılacağı ərazi müəyyənəşdirilməli , onun iştirakçıları analiz olunmalıdır. Sonrakı addımda klasterin formalaşdırılması layihəsi hazırlanmalı lazımı iştirakçılarla əlaqələr qurulmalı, klasterin

idarəetməsistemi yaradılmalıdır. Yeni sənaye siyasətinin hazırlanması zamanı ölkənin ümumi , ya selektiv sənaye siyasəti, ya da idxalə,zləyici, ixracyönümlü sənaye siyasətinə müraciət etməsi, onun mövcud resurs potensialı – uyğun ixtisaslı kadrlar, təbii ehtiyatlar , istehsalın ərazi təşkili imkanları nəzərə alınmalıdır. Əks halda, istehsalın təşkilində səmərəlilik təmin edilməyəcək. Səmərəli istehsal fəaliyyətinin qurulması ərazi təşkili baxımından məhsuldar qüv,lərin yerləşdirilməsində istehsal həlqələrini ifadə edən dəyər zəncirinin yaradılmasını tələb edir. Eyni zamanda zaman sənaye siyasətinin ərazi xüsusiyyəti sənaye məhəllələrinin, sənaye klasterlərinin, sənaye , yüksək texnologiya parklarının inkişafı ilə səciyyələnir. Qeyd edilən sənayenin ərazi təşkili formaları üçün ümumi xüsusiyyət sənaye sahəsində mövcud sahibkarlığın inkişafını dəstəkləyən müasir infrastrukturun qurulması , eyni zamanda tipli zonalarda rezidentlərin digərgüzəştlərdən istifadə etmək imkanının olmasıdır. Eyni zamanda ifrastruktura konsaltinq, maliyyə xidmətləri, seminarlar, texniki dəstək, məlumat xidməti, tədqiqat birlikləri , biznesə dəstək xidmətləri daxildir. Qeyd edilən infrastrukturun yaradılması , güzəştlərdən istifadə etmək imkanı sənaye zonalarını xarici , yerli investorlar üçün cəlbedici edir. Eyni zamanda, mövcud yerli ixtisaslı kadrların yeni iş yerləri ilə təmin edilməsində əhəmiyyətə malikdir. Adətən, sənaye zonalarında elmi-texniki nailiyyətlərin tətbiqi istiqamətində qarşılıqlı əlaqələr qurulur. Eyni zamanda, daha çox sənaye təşkilatları ilə elmi-tədqiqat mərkəzləri, institutları, ali təhsil təşkilatlarının sənaye təşkilatları ilə əlaqədar fəaliyyətini nəzərdə tutur. Sənaye sahəsində yaradılan iş yerlərinin müasir xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq ölkənin sənaye siyasətinin uyğun təşkili dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri olmalıdır. Sənayedə yaradılan iş yerləri təkcə sənayenin özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə yekunlaşmır. Yəni sənayenin müasirləşdirilməsi elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri ilə əlaqədardır , eyni zamanda, sənayenin istehsal üsulunun ya nəticələrinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmişdir. Klasterlərin yerləşəcəyi region sənaye potensialı yüksək olan ərazi seçilməlidir, eyni zamandarda yeni firmalar yaradılmaqla yanaşı mövcud sənaye firmalarında klasterin tərkibində fəaliyyəti təmin edilməlidir[9,səh.176].

1.3. Milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyəti analizi , onun ölçülməsi.

Rəqabət bazar münasibətlərinin mahiyyətini ifadə edən əsas anlayışdır. İqtisadi ədəbiyyatda “rəqabət” anlayışına üç yanaşma mövcuddur. Birincisi rəqabətə yarış kimi baxılır. Eyni zamanda hal yerli qanunvericilik aktlarında öz əksini tapmışdır. İkincisi, rəqabətə tələb, təklifin bazar tarazlığını təmin edən bazar mexanizminin elementi kimi baxılır. İnsan cəmiyyətinin bütün inkişaf mərhələlərində iqtisadi inkişaf üçün eyni şərait olmamışdır. Lakin bir sıra iqtisadi məsələlər ümumi olmuşdur. Eyni zamandara iqtisadiyyatın təşkili, kimin üçün nə istehsal etməli, nə qədər istehsal etməli kimi məsələlər daxildir. Necə istehsal etmək sualına görə isə dövrlər bir-birindən əsaslı surətdə fərqlənmişdir. Ayrı-ayrı dövrlərdə mövcud olan cəmiyyətlərdə digəri qıtisadi sistemlər mövcud olmuşdur. Son dövrlərdə istər regionda, istərsə də qlobal iqtisadiyyatda gedən proseslər, neft gəlirlərinin kəskin azalması, mürəkkəb xarici iqtisadi mühit ölkənin makroiqtisadi, maliyyə sabitliyinə öz təsirini göstərməkdədir. Dünyada cərəyan edən proseslərin yaratdığı yeni çağırışlara uyğunlaşmaq, mövcud qlobal iqtisadi böhranın ölkəmizə təsirini minimuma endirmək məqsədilə iqtisadi islahatların əsas strateji hədəflərinə uyğun olaraq sistem xarakterli bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi, sosial-iqtisadi inkişafın cari, orta, uzunmüddətli dövrləri arasında üzvi bağlılıq, qarşılıqlı uzlaşma yaratmaqla, iqtisadi inkişafın keyfiyyətə yeni modelinin formalaşdırılması qarşıda duran əsas prioritet ,zifələrdəndir. Ən mühüm ağırlaşdırıcı şərtlər davam edən xarici hərbi müdaxilə , daxili siyasi xaosun qarşısının alınması, onların iqtisadi inkişafa təsirlərinin kompensasiya edilməsi hesab edilir. Növbəti vacib şərtlər iqtisadi inkişaf paradiqmasının seçimini şərtləndirən amillərdir. Fikrimizcə, eyni zamanda tipli təsiredici şərtlərə əsaslı islahatların metod , vasitələrinin seçimi şərtləri də aid edilə bilər. Nəhayət, milli iqtisadi sistemin formalaşdırılmasını şərtləndirən amillərə həmçinin dünya iqtisadiyyatında baş verən qlobal çağırışları da aid etmək məqsəduyğundur.

Eyni zamanda yanaşma klassik iqtisadi nəzəriyyəyə aiddir. Üçüncü yanaşmada isə, rəqabət sahə bazarlarının tipini müəyyən edən meyar kimi götürülür. Eyni zamanda yanaşma son dövrlərdə iqtisadi nəzəriyyənin inkişafı nəticəsində formalaşmışdır. Rəqabət nəzəriyyəsinin inkişafı, onun digər növ bazarlarda rolunun dəqiqləşdirilməsi baş versə də, eyni zamanda anlayışa digərəspektlərdən yanaşılsa da, rəqabət iqtisadi subyektlərin yarışını ifadə edir. Rəqabətin meydana gəlməsi tarixən mülkiyyət ayrı seçkiliyinin, əmək bölgüsünün şərtləndirdiyi əmtəə istehsalının meydana gəlməsi dövrünə təsadüf edir, əmtəə istehsalının inkişafı ilə iqtisadi inkişafın ən fəal üsürünə çevrilir. İstehsal vasitələri üzərində xüsusi mülkiyyət rəqabətin mövcudluğunu şərtləndirir. Rəqabət bəhsləşmədir. Rəqabət nəticəsində istehsalçı , istehlakçılar bərabər imkanlara malik olmalarına baxmayaraq, eyni zamanda imkanlardan daha səmərəli istifadə etməklə qalib gəlmək istəyi həmişə onları istehsalın nəticəsini yaxşılaşdırmağa situmullaşdırır. Rəqabət bazarın təbiətinə daxilən xas olan bir üsür olub bazar iqtisadiyyatını inkişaf etdirən başlıca amillərdən bir kimi çıxış edir.

II.SƏNAYEDƏ KLASTERLƏŞMƏSİNİN RƏQABƏT QABİLİYYƏTİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİNDƏ ROLU.

2.1.Sənaye klasterlərinin formalaşmasına dair müasir təcrübə.

Klasterin fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biri onun şirkətlərarası qarşılıqlı əlaqələrin təşkilində həmin formanın nisbi üstünlüklərini təmin edən bir sıra müsbət effektlər çərçivəsində yaranmasıdır. İlk sırada eyni zamanda istehsalatın miqyası effektidir ki, onun da əsasını klasterin sahələrindən birinin timsalında innovasiya fəallığı nüsninin mövcud olması təşkil edir. Klasterlər üçün özünəməxsusluq olan ikinci müsbət effekt qismində əhatə effekti çıxış edir. Ümumi halda o, eyni zamanda bir neçə məhsulun əldə edilməsi üçün istifadə edilə biləcək istehsalat amilinin mövcud olması halında yaranır. Sahələrin klasterdə qruplaşdırılması zamanı əhatə effekti əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlir, belə ki, belə çoxfunksiyalı amildən onun ötürülməsi ilə əlaqədar ola biləcək minimal tranzaksiya xərcləri zamanı ən digertəşkilatlarda istifadə etmək imkanı yaranır.

Məsələn, Almaniyada təşkilatlararası şəbəkə konsepsiyasının hazırlanması , Birləşmiş Krallıqda klasterlərin praktiki inkişafından sonra bir çoxları hesab edirlər ki, klasteri eyniləşdirməyin mümkün olduğu dörd metod mövcuddur:

Coğrafi klaster – yuxarıda göstərildiyi kimi.

Sektor klasterləri (bir kommersiya sahəsində çalışan təşkilatların klasteri, misal üçün dəniz sahəsində (cənub-şərqi İngiltərə, Cowes , now Solent) , fotonika (Aston Science Park, Birmingem)

Üfuqi klaster (resursların bölüşdürülməsi zamanı təşkilatlar arasında qarşılıqlı əlaqə, misal üçün biliklərin idarə edilməsi)

Şaquli klaster (yəni təchizatlar zənciri klasteri)

Gözlənilir ki, xüsusən də təşkilati şəbəkələrin alman modelində qarşılıqlı əlaqədə olan təşkilatlar qarşılıqlı inkişafgöstərməli , müvafiq təşkilatların azı iki ayrıca səviyyəsi üzrə qətiyyətli addımlar atmalıdırlar.

Müqayisəli üstünlük növü üzrə

Bir neçə növdən olan biznes klasterlər tanınır ki, onlar da digərbilik növlərinə əsaslanırlar:

Yüksək texnoloji klasterlər. Eyni zamanda klasterlər yüksək texnolojidirlər, iqtisadi biliklərə yaxşı uyğunlaşırırlar, bir qayda olaraq, onların əsasında Silikon vadisi , Esat London City , ya Paris-saclay kimi tanınmış universitetlər , tədqiqat mərkəzləri durur. Universitetin daxil olmadığı yüksək texnoloji klasterin müstəsna nümunəsi Hollandiyanın Eyndhoven şəhərində yerləşən Eyndhoven Yüksək texnoloji kampusudur [10].

Tarixi nou-hau klasterləri – onlar daha ənənəvi iqtisadi hərəkətlərə əsaslanır ki, eyni zamandanunla da uzun illər, bəziləri isə - bir çox əsrlər boyunca nou-hau sayəsində öz üstünlüyünü saxlaya bilirlər. Əksər hallarda onlar sahələr üzrə olur. Nümunə kimi London maliyyə mərkəzini göstərmək olar.

Amil klasterləri – onlar ona görə yaradılıb ki, müqayisəli üstünlükləri coğrafi ,ziyyətlə əlaqələndirmək mümkün olsun. Misal üçün, dağlarla əhatə edilən, gün şüalarının düşməsi səbəbindən yaxşı üzümün yetişdiyi regionlarda çaxır istehsalı klasterləridir. Nümunə kimi Fransanın Eyni zamandarqundiya, Şampan əyalətlərini, eləcə də Lombardiya, İspaniya, Çili , Kaliforniyanı göstərmək mümkündür.

Aşağı məsrəfli istehsalat klasterləri. Eyni zamanda klasterlər adətən inkişaf etməkdə olan ölkələrin avtomobil istehsalı, elektronika , ya toxuculuq kimi ayrı-ayrı sənaye sahələrində yaranırlar. Misal olaraq Meksikada elektron klasterləri (Qvadalaxara) , Argentinanı (Kordova) göstərmək olar. Klaster şirkətləri adətən müştərilərinə inkişaf etmiş ölkələrdə xidmətlər göstəririlər. Klasterlərin yaranma drayverlərinə bahalı olmayan işçi qüv,sinin mövcudluğu, müştərilərə coğrafi yaxınlıq (misal olaraq, Meksika üçün ABŞ-dan olan müştərilər, Şərqi Avropa üçün Qərbi Avropadan olan müştərilər) daxildir. [12]

Biliklərin bölüşdürülməsi klasteri. Aşağı məsrəfli istehsal klasterləri kimi eyni zamanda klasterlər adətən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yaranırlar. Onlar artmaqda olan qlobal tələbata xidmət edən kommoditiziyalı (misal üçün, standartlaşdırılmış, konkret şirkət üçün daha az spesifik olan) ucuz bilik , təcrübələrin mövcudluğu ilə

özünəməxsusluğuzə olunur (misal üçün, proqram təminatının hazırlanması, mühəndis dəstəyi, analitik xidmətlər) [13]. Nümunələrə Hindistandan Banqalor, Braziliyadan Resifi, Çindən Şanxay daxildir. Transmilli korporasiyalar həmin klasterlərdə sahibkarlığın aparılması şərtlərinin “köklənməsində” mühüm rol oynamışdırlar [14]. Eyni zamandanun nümunələrindən biri daha aşağı dəyərlə ixtisaslı mühəndislərlə təmin edilmə üçün yerli universitetlərlə birgə əlaqələrin qurulmasıdır.

Klasterin üçüncü müsbət effekti sinerjiya effektidir ki, o, misal üçün, məhsulun ümumi standartlaşdırılması zamanı yaranır. Göstərilən üç effektin (miqyas, əhatə , sinerjiya) təsiri ilə klasterin gəlirsiz təşkilatları əmək məhsuldarlığının yüksəlməsi , istehsal edilən məhsulların maya dəyərinin aşağı düşməsinə təmin edən ixtisaslaşmanın köməkliyi ilə rentabelliyyənin aşağı həddini dəf edə bilirlər. Eyni zamandanunla da klaster təşkilatları digər rəqabət imkanları əldə edirlər.

Eyni zamandanun digər , innovasiyalı klasterlə trigger effekti adlanan anlayış da əlaqəlidir. O, ilkin innovasiyanın , ya ilkin istehsalın həyata keçirilməsi üçün çoxsaylı bahalı ikincili dəyişikliklərin aparılması zərurəti halında yaranır ki, nəticədə bazis innovasiya , ya istehsaldan gələn gəlir hətta tələb edilən yenidənqurma xərclərindən də az ola bilər. Ayrıca inkişafgöstərən şirkət üçün belə effektin yaranması ehtimalı olduqca yüksəkdir. Klasterdə isə şirkətlər belə ikincili dəyişikliklər üzrə xərcləri minimallaşdırı bilər ki, eyni zamanda da onlara ən digertexnologiyaları tətbiq etmək imkanı verir. Eyni zamanda zaman klaster üçün özünəməxsusluğuk olan kommunikasiya şəbəkəsi onların sürətlə yayılması üçün xüsusi əlverişli zəmin yaradır.

Qarşılıqlı əlaqələrin klaster sisteminin inkişafı üçün əsas regionda tarixən yaranmış istehsalat strukturudur. Bir qayda olaraq, iri şirkətlər xırda , orta şirkətlərlə təchizat münasibətləri qururlar ki, eyni zamanda da ümumi iqtisadi artıma dəstək verən texnoloji yenilikləri kifayət qədər sürətlə tətbiq etməyə imkan verir. Lakin böyük sahələrin bazardakı dominant ,ziyyəti inkişafı ləngidə də bilər. Əksər hallarda belə şirkətlər regionun infrastruktur , siyasi institutlarını tam nəzarətdə saxlayırlar, xırda biznes isə onlara yalnız yarımfabrikatlar , dəstləmə məmulatlarının təchizatçısı

qismində lazım olur. Ənənəvi sahələrdə durğunluğu müəyyən edən bütün amillərin demək olar ki, hamısı məhz belə şəbəkələr növü ilə əlaqəlidir.

Öz növbəsində innovasiya , istehsalat fəallığını stimullaşdıran qarşılıqlı təsirin şirkətlərarası klasteri əsasən üfuqi quruluş üzrə təşkilatçılığı tələb edir. Eyni zamanda çevik ixtisaslaşmadan istifadə etməyə imkan yaradır, müqavilələrin bağlanması asanlaşdırır , innovasiyaların yayılmasının sürətlənməsinə kömək edir.

Resursların birləşdirilməsi zamanı klaster iştirakçıları pul ,saitləri, texnologiyalar, patentlər, ticarət nişanları (françayzinq də daxil olmaqla), nou-hau, ixtisaslı heyət şəklində öz töhfələrini verirlər. Eyni zamanda zaman onlar daimi məsləhətləşmələr aparırlar ki, birgə layihələr üçün məhz hansı resursların lazım olduğunu, onlardan səmərəli istifadə üçün nəyin tələb edildiyini, xərclər , gəlirlərin necə bölünəcəyini müəyyən etsinlər. Lakin elmi-tədqiqat , istehsalat fəaliyyətinin digər istiqamətləri üzrə onlar tamamilə müstəqil qalırlar.

Belə kooperasiya onun iştirakçılarının risqlərini əhəmiyyətli dərəcədə azaltmağa imkan verir, o cümlədən kooperasiya olunan tərəflərin tərəfdaşlarının ixtisas , səlahiyyətlərindən istifadə edilməsi vasitəsi ilə resurs imkanlarını genişləndirir, təkrarlamaların istisna edilməsi hesabına tədqiqat , emal xərclərinə qənaət edilməsinə , məhsuldarlığın yüksəldilməsinə gətirib çıxarır.

İddia etmək olar ki, tədqiqat , emal aparan şirkət , təşkilatların öz aralarında əlaqəli olan klasterləri innovasiya , istehsalat fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı qarşıya çıxan resurs çatışmamazlığı, aşağı motivasiya, maraqların toqquşması, pis kommunikasiya üsulları , mümkün etibar qıtlığı kimi maneələri minimallaşdırmağa , ya müəyyən dövr üçün ümumiyyətlə aradan qaldırmağa imkan verir.

Son 20-30 ildə isə dünya iqtisadi proseslərində güclü sənaye potensialı formalaşdıran bir qrup inkişaf etməkdə olan ölkələr ön sıralara çıxırlar. Çin, Hindistan, Braziliya, Rusiya, Meksika, İndoneziya, Türkiyə kimi ölkələrin müasir sənaye sahələrinin sürətli inkişafı, innovasiyalaşdırılması hesabına iqtisadi potensialı durmadan yüksəlir. Dünyada güclü iqtisadi potensial toplamaq tempinə görə lider olan Çin sənaye sahələrinin kompleks , sürətli inkişafı sayəsində dünya

iqtisadiyyatında ABŞ-dan sonra 2-ci yerdə möhkəmlənməkdədir. Sənaye sahələrinin sürətli inkişafı, əsas etibarlı ilə klasterləşdirilməsi hesabına belə bir proqnoz var ki, artıq 2025-ci ildən başlayaraq Çin dünya iqtisadiyyatında əsas söz sahibinə çevrilmək mərhələsinə qədəm qoyacaq. Eyni zamanda prosesdə əsas diqqəti cəlb edən məqamlardan biri isə sənaye potensialının artırılmasında, yüksək rəqabətqabiliyyətli ixrəctəyinatlı məhsullarının istehsalının təşkilində sənaye klasterlərindən daha effektiv istifadəyə üstünlük verilməsidir.

ABŞ-da avtomobil sənayesinin texnoloji baxımından yüksəldilməsi, eyni zamanda sahənin inkişaf proseslərinin intensivləşdirilməsi üçün Detroyt avtomobil klasterinin yaradılması avtomobil sənayesi sektorunun yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymasına şərait yaratmışdır. Eyni zamanda nəhəng kompleks sənaye klasterinə 3 iri, məşhur Amerika avtomobilqayırma sənaye sahəsi nəhəngləri - “General Motors”, “Ford”, “Craisler” daxil olmuşlar. Belə bir innovativ klasterləşdirmə sayəsində ölkənin avtomobil sənayesinin rəqabətqabiliyyəti kifayət qədər artmışdır. Digər inkişaf etmiş ölkədə - Fransada isə xüsusi innovasiya-sənaye klasterlərinin yaradılmasına maraq yüksəkdir. Eyni zamanda ölkədə inkişafgöstərən “Sofiya Antipolis”, “Marsel” innovasiya klasterləri yüksək texnologiyaların işlənilməsi, transferi üzrə irihəcmli layihələri indi də uğurla həyata keçirirlər. Eyni zamandan digər, Fransada sənaye klasterlərindən ölkənin depressiv şəhər, rayonlarının iqtisadi fəallığının artırılmasında, sosial-iqtisadi problemlərin həllində geniş istifadə edilir. İtaliya da özünün ixtisaslaşmış sənaye sahələrinin inkişafının sürətləndirilməsində klaster modellərindən, xüsusilə sənaye klasterlərindən səmərəli istifadəyə nail olmuşdur. Həmin ölkənin ixrəc potensialında mühüm yer tutan bir qrup ixrəctəyinatlı, yüksək keyfiyyət standartlarına malik sənaye məhsulları əsasən sənaye klasterlərində istehsal edilir. Eyni zamandan digər, İtaliyada Siciliya, Sardinia kimi zəif inkişaf etmiş regionların iqtisadi fəallığının artırılması məqsədi ilə klaster yanaşmasından uğurlu istifadə diqqət çəkir. 1980-ci illərin əvvəllərində eyni zamanda regionlarda ABŞ-ın “Silikon vadisi” texnoparkının təcrübəsindən istifadə etməklə elektron komponentlərin işlənməsi, hazırlanması, istehsalı üzrə klaster

sistemi formalaşdırılmışdır. Kompleksdə 200-dən çox şirkət eyni zamanda tip məhsulların istehsalı ilə məşğul olmuşdur. Dünyanın yüksək texnologiyalar baxımından güclü inkişaf etmiş ölkəsi olan Yaponiyada işə məişət texnikası, elektron komponentlər, o cümlədən mikrosxemlər, yaddaş çipləri , s. yüksək texnologiyalar əsaslı dəqiq cihazqayırma sənaye sahələrinin sürətli inkişafına klaster mexanizmi vasitəsilə əsaslı stimül verilmişdir. Hokkaydo adasında klaster sisteminin tətbiqi əsas etibarlı ilə sənaye klasterlərinin, o cümlədən klasterin bir forması kimi texnopolislərin yaradılması hesabına geniş çeşiddə , iri həcmdə yüksək texnologiyalı məhsulların istehsalı təmin olunmuşdur. Almaniyada dünya üzrə inkişafgöstərən 7 iri yüksək texnologiyalı klasterlərdən 3-ü - Hameyni zamandarq, Münhen, Drezden şəhərlərində inkişafgöstərir. Eyni zamanda klasterlərdə yüksək texnologiyalarının, innovasiya sistemlərinin yaradılması reallaşdırılır. Münhen sənaye klasterlərinin əsas inkişafistiqamətləri biotexnologiyalarla bağlıdır. Hameyni zamandarqda işə daha çox telekommunikasiya , multimedia innovasiya məhsullarına üstünlük verilir. Böyük Britaniyada ABŞ , Yaponiyadan olan investorların iştirakı ilə Nyuport rayonunda iri elektron klasteri formalaşmışdır. 1990-cı illərin ortalarından inkişafgöstərən eyni zamanda klaster sistemində avtomobil istehsalı, elektronlar, informasiya texnologiyalarının , telekommunikasiyaların işləməsi üzrə inkişaf sahələri daha prioritet hesab olunur. Kembricdə işə inkişafgöstərən innovasiya klasterində 1500-dən çox kompaniyada 40 minə yaxın insan işləyir. Finlandiyada da sənaye klasterlərinin tətbiqi , fəaliyyəti üzrə səmərəli təcrübə var. Eyni zamandarda xüsusilə meşə sənayesində tətbiq edilən klaster modeli ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayır. Eyni zamandan digər, digər prioritet sahələr - energetika, telekommunikasiya, kimya kimi elm yüksək texnologiyalar tutumlu sənaye sahələrinin kompleks inkişafında klaster mexanizmlərindən fəal istifadə olunur. Dünya üzrə kağız ixracının 20 faizi fin klasterlərində istehsal edilir.

2.2.Sənayedə klasterləşmənin milli rəqabət qabiliyyətinin artımına təsirləri.

Milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyinin formalaşdırılması , inkişafının təmininə əsaslanan strategiyalarda sənaye klasterlərinin yaradılması mühüm yerə malikdir. Eyni zamandarda əsas məqsəd sənayenin inkişafının dəstəkləməsi ona lazımı infrastrukturun təmin edilməsi, digər sahələrlə kordinasiyasının təmin edilməsi lazımı maliyyə qaynaqlarının yaradılmasıdır. Sənaye klasterlərinin inkişafın qarşısındakı əsas maneələr eyni zamandardakı infrastrukturun tam formalaşmaması digər iştirakçılarla əlaqələrin zəifliyi, lazımı kadrlar potensialının olmaması , bazar araşdırmalarının düzgün təşkil edilməməsidir

Poter özünün “Millətlərin rəqabət üstünlüyü 1990” kitabında 10-dan çox ölkədə 100-dən çox sənaye müəssisəsində tədqiqatlar aparmışdır. Eyni zamanda tədqiqatlar nəticəsində bir ölkədə , ya onun hər- hansı bir regionunda regional sənaye təşkilatlarının qurulmasının beynəlxalq rəqabətdə həmin ölkəyə gətirəcəyi faydanı müəyyənləşdirmişdir. Həmçinin bir ölkənin gələcək inkişafının ölkə ərazisində, regionlarda formalaşdırılacaq klasterlərin mühüm rol oynayacağını bildirmişdir [Porter, M.E. “Clusters and the new economics of competition” Harvard Eyni zamandası 1998 (Klaster , yeni iqtisadi rəqabət 1998 , 77-90 s].

Müasir dövüdə sənaye klasterləri sənaye üçün daha əlverişli innovasiya mühiti yaradırlar. Eyni zamandardakı rəqabət , əməkdaşlıq innovasiya aktivliyini artırır. Sənaye klasterlərinin milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinə , innovasiya aktivliyininə əsas təhsir göstərən amillər aşağıdakıdır.

- Yeniliklərlə bağlı informasiyanın daha sürətli əldə edilməsi
- Yeniliklərin daha tez öyrənilməsi
- Firmalar arasındakı ixtisaslı kadrlar mübadiləsinin olması
- Bazar şəbəkələrinin daha effektiv təşkil olunması
- Regional dəyər zəncirinin formalaşdırılması
- Milli brendlərin , məhsulların çeşidliliyinin artması
- Daxili tələbatın ödənilməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi

➤ Yerli resuslardan faydalı , maksimal istifadənin təmini

Sənaye klasterləri regional inkişafada müsbət təhsir edir. Sənaye klasterlərinin iqtisadi inkişafa təhsiri aşağıdakı formalardadır.

-Məhsuldarlıq.

-Yenilik.

-Yeni inkişafsahələri.

Sənaye siyasəti eyni zamanda, ya digər sahələrin xilas olunmasına yönəldilmiş antiböhran aləti olmaqdan çıxarılmışdır. Eyni zamanda siyasət uzunmüddətli strateji mahiyyət daşıyır. Sənaye siyasəti ölkədə iqtisadi artım bazasının yaradılması, inkişafi keyfiyyətcə yeniləşdirilməsi, ölkə iqtisadiyyatının dünya təsərrüfatına səmərəli inteqrasiya olunan rəqabətqabiliyyətli strukturun formalaşdırılması məqsədilə ölkənin resurs potensialının iqtisadiyyatın sahələri arasında, sahələr daxilində bölgüsünə istiqamətlənmiş məqsəduyğun , kompleks tədbirlər sistemini əhatə etməlidir. Dövlətin sənaye siyasətinin əsas predmetini rəqabət qabiliyyətli, ixrac yönümlü malların istehsalı təşkil etməlidir. Dünya iqtisadiyyatının qloballaşması fonunda Azərbaycanın iqtisadiyyatı digərproblemlərlə üzləşir. Problemlərdən əsası Azərbaycanın neft amilindən asılılığının artması, digərsektorunun inkişafında kompleksliliyin olmaması, dünya iqtisadiyyatına kifayət qədər dərin inteqrasiya olunmaması, sənayenin ayrı-ayn sahələrinin bir-biri ilə uzlaşmış şəkildə inkişafgöstərməməsi, klasterləşmənin yox dərəcəsində olması, istehsal, sosial infrastrukturun inkişafdan geri qalması, təşkilatların texnoloji cəhətdən geriliyi, elmi-tədqiqat, təcrübə-konstruktor işlərinə ,saitlərin yönəldilməməsi, təşkilatların menecment tələblərinə uyğun inkişafgöstərməməsindən , sairədən ibarətdir.

Zaman tələb edir ki, sənayenin sürətli inkişafı üçün meydan açılmalı, mülkiyyət , təşkilati-hüquqi formasından asılı olmadan bütün müəssisə , təşkilatlara bərabər rəqabət mühiti yaradılmalı, yerli istehsalın inkişafı üçün əlverişli şərait təmin olunmalıdır. Dövlətin sənaye siyasəti, hər şeydən əvvəl milli sənayenin rəqabət strategiyasını özündə ehtiva etməlidir. Eyni zamanda strategiya Azərbaycan sənayesinin qlobal bazar iqtisadiyyatında rəqabət mövqeyi qazanılmasına , onun

gələcəkdə qorunub saxlanılmasına yönəldilməlidir. Həmin strategiya hazırlanarkən milli sənaye məhsullarının dünya bazarlarında fəal iştirakını təmin etmək üçün məşhur üç prinsipinə [3].

-investisiya,

-innovasiya,

-inteqrasiyaya - əsaslanmaq lazımdır. Həmin strategiyanın mahiyyəti dünya bazarlarında rəqabət apara bilən sahələrin üstün inkişafını təmin etməkdən ibarətdir. Elə bir şərait yaradılmalıdır ki, həmin sahələrin özləri inkişaf etsinlər , onlarla əlaqədar olan sahələrin inkişafına da təkan versinlər qtisadi artım , sənayenin inkişafı infrastruktur sahələrinə - nəqliyyat, rabitə, elektroenergetika, kommunal şəbəkələrə, yol təsərrüfatına tələbatı artırır. Həmin sahələr həddən artıq kapitaltutumlu olduqları , idarəsi çox vaxt ənənəvi qaydalarla aparıldığı üçün infraqstruktura milli sənayenin inkişafına müəyyən məhdudsiyyətlər qoyur. 2008-ci ilə qədər dünya bazarlarında mövcud olmuş əlverişli iqtisadi konyunktura xammal qiymətlərinin əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb olmuşdur. Eyni zamandanun isə həm müsbət, həm də mənfi cəhətləri vardır. Həmin amilin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, ixracat , onunla əlaqədar sahələrin inkişafı dövlətin sərəncamına daxil olan maliyyə ehtiyatlarının artmasına səbəb olur. Eyni zamanda amil ilə əlaqədar risklər isə ondan ibarətdir ki, o ixracat sektoru ilə əlaqədar olmayan sahələrin nisbi , mütləq zəifləməsinə gətirib çıxarır.Hökumətin sərəncamına böyük həcmdə maliyyə ehtiyatlarının daxil olması isə investisiya imkanlarının artmasına səbəb olmuşdur. Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq əmək bölgüsü sistemində səmərəli iştirakı ölkə iqtisadiyyatının əsas etibarı ilə investisiya yolu ilə istiqamətlənməsi ilə mümkündür. Eyni zamanda məqsədin həyata keçirilməsi üçün təbii üstünlüyün bütün potensial imkanlarından, ilk sırada enerjidaşıyıcıları ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsi tələb olunur. Həmin təbii ehtiyatların ixracını artırmaqla əldə edilən maliyyə ,saitlərini hələ sovet dövründə rəqabətcabiliyyətli olan sənaye məhsullarının istehsalının dirçəldilməsinə yönəldilməsi həyati əhəmiyyət kəsb edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, sonuncu məmulatlara sosializm quruluşu bərqərar olana qədər xaricdə böyük tələb var idi.

Əgər biz rəqabətqabiliyyətli sənaye məhsullarının istehsalı üzrə milli strategiya hazırlamasaq ölkə iqtisadiyyatında dərin yenidənqurma işlərinin aparılmasını təmin edə bilmərik , eyni zamandanunla da xarici firmalarla rəqabətdə passiv obyektə çevrilə bilərik. Eyni zamanda baxımdan yanaşdıqda aydın olur ki, hökumətin həyata keçirdiyi məqsədyönlü büdcə siyasəti investisiyaların, xüsusən dövlət investisiyalarının kəskin artımını gerçəkləşdirmişdir. Məhz eyni zamandanun sayəsində qısa müddət ərzində cəmi investisiya qoyuluşlarının tərkibində daxili investisiyalar aparıcı mövqə qazanmış, milli sənaye rəqabətqabiliyyətinin təmin edilməsində mühüm rol oynayan nəhəng infrastruktura layihələri həyata keçirilmişdir. Beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi, mübadilənin genişlənməsi, başqa sözlə iqtisadi qloballaşma bütün dünya ölkələrində milli iqtisadiyyatın fəaliyyətinin mühüm perspektiv əhəmiyyətə malik amildir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin , keçid iqtisadiyyatı ölkələrinin əksəriyyəti himayəçilik, iqtisadiyyata hərtərəfli dövlət müdaxilələri siyasətindən qismən imtina etmişlər. Azərbaycan da qlobal iqtisadiyyat sistemində daxil olmuşdur. Eyni zamanda isə özünün aşkar üstünlükləri ilə yanaşı, ölkənin dünya iqtisadi konyunkturasından asılılığı ilə özünəməxsusluğuzə edilən risklər yaratmışdır. Beynəlxalq əmək bölgüsü anlayışı - kifayət qədər abstrakt anlayışdır , haqlı olaraq strateji dövlət sənədlərində həmin anlayışdan bir qayda olaraq istifadə edilmir. Problem ondan ibarətdir ki, Azərbaycan özünün emaledici sənaye məhsulları ilə dünya , regional bazarlarda zəif iştirak edir. Həmin məhsulların bir çoxu, hətta daxili bazarlarda da rəqabətdə davamlı deyillər. Yerli istehsalçıların qeyri-qanuni yollar ilə tanınmış xarici firmaların marka, etiketlərindən istifadə etmələri də eyni zamandanun bir göstəricisidir. Emaledici sənayenin əmtəə , xidmətlərini (ərzaq, enerji daşıyıcıları , s. istehsalı da daxil olmaqla) yüksək xüsusi çəkisi hər hansı bir ölkənin milli sənayesinin mühüm ölçülərindən biridir (həmin məhsulun nə qədər hissəsinin ixrac olunmasından asılı olmayaraq). Ona görə də, əgər milli istehsalçılar idxalın ə,z olunması problemini həll etsələr, Azərbaycanın dünya əmək bölgüsündə iştirakı , həmin məhsulların ölkə daxilində xarici şirkətlərlə rəqabətə- davamlılıığı da artar. Bazar iqtisadiyyatının hökmran olduğu indiki şəraitdə

milli sənayenin beynəlxalq rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsində problemlərin bir çoxunu təşkilatların özü tərəfindən müstəqil həll edilməlidir (özünütənzimləyən bazar mexanizmi vasitəsilə). Problemlərin mühüm hissəsi isə iqtisadi proseslərin dövlət tərəfindən tənzimləməsi yolu ilə həll edilməlidir. Dövlətin sənaye siyasəti isə səmərəli , rəqabətqabiliyyətli istehsal təşkil edilməsi üçün təşkilatlarə əlverişli şərait yaradılmasına yönəldilməlidir [3].

Eləcə də struktur siyasəti çərçivəsində daxili bazarın tələbatını ödəyən , ixracı mümkün olan innovasiya əsaslı məhsul, texnologiyaların yaradılması təşviq edilməlidir. Digərsektorunun inkişafı istiqamətində aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir: - milli sənayedə pozitiv struktur dəyişiklikləri, mülkiyyət hüququnun qorunması, müqavilələr üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsi, informasiya aşkarlığı, təbii inhisar məhsullarının qiymətlərinin tənzimlənmə metod , sistemlərinin yaxşılaşdırılması üçün təşkilatı , hüquqi tədbirlər sisteminin aparılması; - restrukturizasiya , özəlləşdirmə prosesinin sürətləndirilməsi;

- rəqabətqabiliyyətli sənaye təşkilatlarının fəaliyyətinin dəstəklənməsi;

- müasir texnologiyalara əsaslanan sənaye təşkilatlarında beynəlxalq standartların , sertifikatlaşdırmaların tətbiqinə keçidin sürətləndirilməsi;

- azad rəqabət mühitinin inkişaf etdirilməsi , antiinhisar siyasətinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması; - investisiyaların stimullaşdırılması , cazibədarlığının artırılması ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət tərəfindən himayə edilməsi: yerli istehsalçıların himayə edilməsini , daxili bazarda sağlam rəqabət şəraitində inkişafını təmin edən idxal tariflərinin günün tələblərinə uyğunlaşdırılması;

- elm tutumlu istehsalın inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə tətbiqi elmlərin, müasir şəraitdə bazar konyunkturunun tələblərinə uyğun elmitədqiqat institutlarının maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi;

- elm fondunun ,saitlərinin həmin istiqamətə yönəldilməsi. Dövlət sənədlərində prioritet, dayanıqlı artım potensialı olan sahələrin inkişafının dövlət dəstəklənməsi tədbirləri nəzərdə tutulmuşdur. Eyni zamandanlara aşağıdakılar daxildir.

- sənaye sahəsində qəeyni zamandal edilən bütün proqram , konsepsiyalarda yüksək texnoloji , elm tutumlu istehsal sahələrinin inkişafı- na üstünlük verilməsi;
- təşkilatların texniki-texnoloji cəhətdən yenidən qurulması, müasir idarəetmə metodlarının tətbiqi , marketinq xidmətlərinin təşkili;
- müqayisəli üstünlüyə malik olan rəqabətə davamlı sənaye məhsullarının istehsalının genişləndirilməsi;
- idxalı ə,z edəcək , ixrac yönümlü məhsulların istehsalının stimullaşdırılması;
- sənaye klasterlərinin yaradılması kənar sənayenin strukturunun seçilmiş inkişaf istiqamətlərinə uyğun olaraq yenidən qurulması;
- investisiya - innovasiya proseslərinin stimullaşdırılması, enerji , resursa qənaət edən, ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqinin sürətləndirilməsi;
- investisiya mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi , səmərəliliyinin artırılması;
- sənayenin inkişaf tempinin əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinin prioritetliyinin təmin edilməsi;
- dünya sənaye əmtələri bazarının cari gələcək konyunkturası haqqında informasiyalara malik marketinq sisteminin yaradılması. Sənaye siyasətinin vacib hissəsi olan Xüsusi İqtisadi Zonaların yaradılması məqsədilə zəruri olan bütün işlərin görülməsi nəzərdə tutulmuşdur. Standartlaşdırma siyasəti çərçi,sində sənaye sahələrində inkişafgöstərən müəssisədə Beynəlxalq standartların tətbiqi təmin edilməsinə xüsusi önəm verilir. Keyfiyyətli ali , peşə-texniki təhsil sisteminin sənayenin inkişafında önəmli rola malik olduğunu nəzərə alaraq təhsil islahatlarında ali , peşə-texniki təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi, istehsal sahələri , regionlar üzrə ixtisaslı kadrlara olan tələbin proqnozlaşdırılması, onun təhlili , uçotu sahəsində fəaliyyətin, gücləndirilməsi, kadrların hazırlanması üçün şəraitin yaradılması ön plana çəkilir. Sənaye siyasəti həm də ölkədə iqtisadi artım bazasının genişləndirilməsi , keyfiyyətə yeniləşdirilməsi, eyni zamanda sahədəki mövcud problemlərin aradan qaldırılması, ölkə sənayesinin inkişaf prioritetlərinin dəqiqləşdirilməsi, ölkənin resurs potensialının iqtisadiyyatın sahələri arasında, sahələr daxilində bölgüsünə , sənayenin inkişafına yönəldilən kompleks tədbirləri əhatə edir, onun əsas predmetini

rəqabətqabiliyyətli , ixrac yönümlü malların istehsalı yolu ilə ölkə iqtisadiyyatının dünya təsərrüfatına səmərəli inteqrasiyasına zəmin yaratması təşkil edir. Göründüyü kimi sənaye siyasətinin əsas məqsədini rəqabətqabiliyyətli , ixrac yönümlü malların istehsalı təşkil edir. Eyni zamanda strateji yanaşmadır.. Eyni zamandarda üç “İ” prinsipi – investisiya, innovasiya, inteqrasiya – öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda strateji kursun həyata keçirilməsi üçün dünya bazarlarına rəqabətqabiliyyətli məhsul çıxarmaq potensialına malik olan sənaye sahələrinin üstünlüklərindən səmərəli istifadə edilməsi , onların daha da artırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dünya bazarlarında rəqabət apara bilən sahələrə aiddir: neft-qaz sənayesi, digərsənayesindən – kimya sənayesi, maşınqayırma sənayesi, metallurgiya sənayesi, energetika sənayesi, tikinti materialları sənayesi, yeyinti, yüngül sənaye. Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafında neft-qaz kompleksinin müstəsna rolu vardır. Eyni zamanda gün ölkənin neft-qaz kompleksinin qarşısında duran əsas ,zifə neft strategiyasının reallaşdırılması nəticəsində qazanılmış uğurları möhkəmləndirməkdən, iqtisadiyyatın , əhalinin enerji resurslarına olan tələbatının daha dolğun ödənilməsini təmin etməkdən ibarətdir. Eyni zamandan başqa, neft , qazın yığım-nəql proseslərinə nəzarəti optimallaşdırmaq üçün avtomatlaşdırılmış neft , qaz qovşaqlarının , kompyuterləşdirilmiş nəzarət-informasiya şəbəkəsinin təkmilləşdirilməsi , neft hasilatı sahəsində elm, texnikanın nailiyyətlərindən , qabaqcıl təcrübədən istifadənin genişləndirilməsi də mühümdür. Sənayenin digərsektoruna aid rəqabətqabiliyyətli alt-sahələrinin inkişafı üzrə aparılan təhlillər göstərir ki, son illərdə ölkə iqtisadiyyatında həyata keçirilən islahatlar , iqtisadi siyasət nəticəsində müəyyən nailiyyətlər əldə edilmişdir. Həmin nailiyyətləri möhkəmləndirmək üçün dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya prosesində ölkə iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətinin artırılması , digərsahələrinin daha da inkişaf etdirilməsi sənayenin inkişafının prioritet istiqaməti olmalıdır. Eyni zamanda məqsədlə sənaye infrastrukturunun səviyyəsi digərsənayesinin ehtiyaclarını tam ödəməli , istehsal üçün zəruri infrastruktur obyektlərinə investisiyalar eyni zamanda

sektorda istehsalın artım tempi infrastruktur xidmətlərinə artan tələbat nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir [Klaster, yeni iqtisadi rəqabət 1998 , 77-90 s].

Sənaye sektorunun 2017-2017-ci illər üçün inkişafında əsas məqsəd respublikada elmtutumlu, yüksək texnologiyalı, rəqabətədavamlı, ixrac yönümlü, dünya standartlarına cavab verən sənaye məhsullarının istehsal edilməsi, dövlət dəstəyi tədbirlərinin genişləndirilməsi, sənaye kompleksində dövlət tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi, investisiya mənbələrinin, resurslarının müəyyənləşdirilməsi, artırılması, təbii sərətlərin, əmək resurslarının səfərbər edilməsi tədbirlərini həyata keçirməklə sənayenin dayanıqlı , davamlı inkişafına nail olmaqdır. Eyni zamanda məqsədlə Azərbaycanda ilk sənaye şəhərciyinin yaradılması nəzərdə tutulur. Elektrik enerjisinə olan tələbatı tam ödəmək məqsədilə ilkin olaraq enerji itkisinə səbəb olan amilləri aradan qaldıran tədbirlər görülməli , eyni zamanda məqsədlə lazımi investisiyalar həyata keçirilərək alternativ enerji mənbəyi kimi, ilk sırada qənaət enerjisi məfhumu mənimsənilməlidir. Ölkənin digərsənayesi üzrə dünya bazarında rəqabətqabiliyyətli olan alt sahələrinin daha da genişləndirilməsi, müqayisəli üstünlüklərə malik olan digərsənayesi məhsullarının istehsalının stimullaşdırılması istiqamətində dövlət dəstəyi sistemi formalaşdırılıb inkişaf etdirilməlidir. Yeni sənaye təşkilatlarının yaradılması, mövcud təşkilatların əsaslı yenidən qurulması, xüsusən yerli təbii resurslara , kənd təsərrüfatı məhsullarına əsaslanan emal təşkilatlarının yaradılmasına xüsusi diqqət verilməlidir. Enerji daşıyıcıları, su təchizatının yaxşılaşdırılması, yol nəqliyyatı, rabitə infrastrukturunun yüksək dərəcədə inkişafı, biznes mühitinə təsir edən digər tədbirlərin görülməsi vasitəsilə regionların təbii imkanlarından maksimum səmərəli istifadə etməklə digərsənayesinin inkişafı hərtərəfli dəstəklənməlidir. Eyni zamandanu üçün: digərsənayesində innovasiya fəallığının yüksəldilməsi məqsədilə qanunverici bazanın , stimullaşdırıcı mexanizmlər yaradılmalı;digərsənayesinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə sənaye şəhərciyinin, texnoparkların, xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması işi sürətləndirilməlidir; vergi, gömrük siyasətinin təkmilləşdirilməsi, ixracın dəstəklənməsi, daxili bazarın qorunması sistemi təkmilləşdirilməlidir.

Digərsənayesinin inkişafında, məhsulların rəqabətqabiliyyətli, ixrac yönümlü olmasının təmin edilməsi məqsədilə zəruri standartlaşdırma, sertifikatlaşdırma işləri aparılmalı milli standartlaşdırma, sertifikatlaşdırma, akkreditasiya sistemlərində sənaye mülkiyyəti obyektlərinin mühafizəsi sahəsində məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilməlidir. Elmi-texniki, konstruktor işlərinin genişləndirilməsi, patent işlərinin gücləndirilməsi sənaye təşkilatların inkişafı üçün vacib amillərdəndir. Ona görə də tətbiqi elmlə bağlı işlər sürətləndirilməli, eyni zamanda işlər ilk sırada sənaye təşkilatlarında yeni məhsulların mənimsənilməsinə yönəldilməlidir. Digərsənayesinin tərkibində kimya sənayesi yüksək rəqabətqabiliyyəti potensialına malikdir. Kimya sənayesində məhsul istehsalının azalması, mövcud istehsal güclərindən aşağı səviyyədə istifadə olunması, avadanlıq, texnologiyaların fiziki, mənəvi cəhətdən köhnəlməsi, məhsul satışındakı problemlər kimya sənayesinin texniki-iqtisadi, maliyyə, keyfiyyət ölçülərinin azalmasına gətirib çıxarmışdır. Ölkə iqtisadiyyatı üçün böyük əhəmiyyətə malik olan kimya sənayesinin yenidən qurulması, məhsul istehsalının, keyfiyyətinin, onların emal dərinliyinin artırılması qarşıda duran vacib məsələlərdəndir. Dövlət sənədlərində aşağıdakılar sahənin perspektiv inkişafının əsas prinsipləri kimi çıxış edir [№ 2, 2013, pp. 39-52.].

- kimya sənayesinin sahə, ərazi strukturunun təkmilləşdirilməsi;
- daxili, xarici bazar üçün məhsul istehsalı həcmünün artırılması, həmçinin iqtisadiyyat sahələrinin yeni növ kimyəvi məhsullar, materiallarla təmin edilməsi məqsədilə əsaslı, sahələrin ilk sırada fəaliyyətdə olan təşkilatların yenidən qurulması, genişləndirilməsi, texniki cəhətdən silahlandırılmasına yönəldilməsi; su tutumlu polimer materialları istehsalatlarının inkişafına, eyni zamanda bazarda yeni istehlak malları istehsal edən sexlərin təşkil edilməsinə üstünlük verilməsi;
- kimyəvi məhsulların emalının son məhsulun optimal alınma səviyyəsinə qədər dərinləşdirilməsi;
- kimyəvi xammal, material, hazır məhsulun idxalından asılılığın azaldılması, paralel olaraq MDB ölkələrinin kimya kompleksləri ilə əlaqələrin bərpası, inkişaf etdirilməsi;

- kimya sənayesi təşkilatlarında enerji istehlakının azaldılması;
- ətraf mühitin qorunması , ekoloji ,ziyyətin köklü şəkildə yaxşılaşdırılmasını təmin edən tədbirlərin həyata keçirilməsi, fiziki , mənəvi cəhətdən köhnəlmiş avadanlıqların istismardan çıxarılması. İlk sırada, təkcə eyni zamanda gün üçün deyil, eləcə də, uzun müddət üçün xammal bazasını müəyyənləşdirmək , eyni zamandan çıxış edərək, kimya məhsullarının eyni zamandaraxılış proqramını işləyib hazırlamaq lazımdır. Maşınqayırma sənayesinin qloballaşma prosesləri nəzərə alınmaqla xüsusi inkişaf strategiyasının hazırlanması vacibdir. Eyni zamanda strategiyanın maşınqayırma sənayesi məhsullarının dünya bazarlarında rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına yönəldilməsi günün təxirə salınmaz məsələlərindəndir. Daxili bazarı xarici inhisarın ekspansiyasından qorumaq, maşınqayırma məhsullarının ixracını dəstəkləmək, xarici texnologiyaların transferində yerli istehsalçıların maraqlarını təmin etmək, nou-hauları almaq, təcrübi-konstruktor işləmələrini birbaşa maliyyələşdirmək , onlardan istifadə hüququnu istehsalçıya vermək, müasir texnoloji durumun tələbləri səviyyəsində elmi, mühəndis-texniki , ixtisaslı fəhlə kadrları hazırlığını həyata keçirmək maşınqayırma kompleksinin inkişafında dövlət siyasətinin vacib prinsipləridir. Zəngin ehtiyatlara malik , yüksək rəqabətqabiliyyətli qara , əlvan metallurgiyanın daha da inkişaf etdirilməsi günün təxirəsalınmaz məsələsidir. Hazırda pambıq mahlıcının, ipək ipliğinin böyük hissəsi respublikadan kənara göndərilir. Eyni zamandanu nəzərə alaraq həm də əmək resurslarının istifadəsi üçün respublikanın rayonlarında pambıq mahlıcının, ipəyin, yunun emalı , son hazır məhsula çatdırılması üzrə yeni imkanlar yaratmaq lazımdır. Eyni zamanda, respublikadan mal göndərilməsində hazır məhsulun xüsusi çəkisinin artmasına imkan yaradacaqdır. Bütünlükdə respublikanın yüngül sənayesi hazır paltarın , əl ilə toxunan xalçaların eyni zamandaraxılışı üzrə daha az kapital tutumlu, daha çox əmək tutumlu sahələrin (tikiş , trikotaj sahələri) inkişafına yönəldilməlidir. Pambıqçılıqla məşğul olan hər bir rayonda kiçik təşkilatların zəncirini: pambıqtəmizləmə-əyirmə-toxuma-bəzəkvurma-tikiş istehsalını , ya pambıqtəmizləmə-əyirmə-trikotaj istehsalını yaratmaq lazımdır. Yeyinti məhsullarının rəqabətədavamlılığının təmin edilməsi üçün

qiymətli bioloji komponentlərlə zəngin yerli xammaldan istifadə etməklə məhsulların mənimsənilməsi, keyfiyyətlə, bioloji dəyərliliyin , dad keyfiyyətinin təmin edilməsi, məhsulun qablaşdırılması üçün tara, avadanlıqlarla təminatın gücləndirilməsi, məhsulların sterilləşdirilməsi metodlarının tətbiq edilməsi, xammalın emala daxil olmasından başlayaraq hazır məhsulun qablaşdırılmasına qədər bütün proseslərin mexanikləşdirilməsi, avtomatlaşdırılması, məhsulun saxlanması, nəqli , emalı zamanı itkilərin azaldılması, xammalın kompleks istifadəsi, təkrar xammal resurslarının emalı, digər yeyinti məhsullarının alınması tədbirləri həyata keçirilməlidir. Yeyinti sənayesinin inkişaf etdirilməsi, iqtisadi səmərəliliyin artırılması ilk sırada emal təşkilatlarının yerləşdirilməsindən asılıdır.

2.3. Qlobal , regional bazarlara çıxışda sənaye klasterləşməsinin təsirləri.

Klaster onun iştirakçıları arasında möhkəm əlaqələr, coğrafi konsentrasiya, inkişaf etmiş informasiya şəbəkəsi, klaster daxilində dəqiq ixtisaslaşma, innovasiyalılığa meyillilik kimi xüsusi xasiyyətnamələrə malikdir.

İddia etmək olar ki, tipik klasterə həm kiçik, həm də orta ölçülü şirkətlər daxildir ki, onlardan hər biri klasterə daxil olan digər şirkətlə rəqabətdən əhəmiyyətli qazanc əldə etmir, lakin kompakt yerləşmə sərfəlidir, belə ki, ixtisaslaşmış resurslardan istifadə etmək imkanı yaranır. Klasterlərin ərazi yerləşməsi haqqında danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, klasterlərin sərhədlərinin özü kifayət qədər yuyulmuşdur , dəqiqliklə müəyyən edilməmişdir [№ 2, 2013, p 39-52.].

İqtisadiyyat elmində klasterlər digər əlamətlər üzrə təsnif edilirlər, eyni zamandana görə də klasterlərin təsnifatının çoxlu sayda təsnifatı mövcuddur ki, onlardan ikisi seçilərək eyni zamanda işdə ətraflı nəzərdən keçirilmişdir.

Klasterlər həm kortəbii, həm də təbii ki, süni yolla hakimiyyət orqanlarının nəzarəti altında formalaşa bilərlər, lakin klasterin yaranması, mövcud olması , inkişafgöstərməsi üçün bəzi şərtlər zəruridir, məhz:

- müvafiq infrastrukturaların mövcud olması;
- formalaşmış təşkilati-kommunikativ strukturun mövcudluğu, hansı ki, idarəetmə funksiyalarını yerinə yetirir , ərazidə biznes, mərkəzi , yerli hakimiyyətlə tərəfdaşlıqla inkişafgöstərən inkişaf subyekti kimi innovasiyalı cəmiyyətin formalaşmasını təmin edir;
- klasterin yerli innovasiyalı cəmiyyət tərəfindən qəeyni zamandal edilən mərkəzi hakimiyyətin sənaye , regional siyasəti çərçi,sinə uyğun gəlməsi;
- yeni idarəetmə texnologiyalarının istifadə edilməsi;
- sahibkarlıq təşəbbüsü;
- təsərrüfatçılıq subyektləri tərəfindən bir , ya bir neçə birləşdirici amildən birgə istifadənin mümkünlüyü / ya zəruriliyi. Hər bir klaster öz inkişafında beş əsas addımdan keçir: aqlomerasiya, yaranan klaster, inkişaf edən klaster, yetkin klaster,

transformasiya. Klaster inkişafının hər bir mərhələsinin xüsusiyyətləri işdə təqdim edilmişdir. [Economics & Sociology, Vol. 6, No 2, 2013.].

İşdə xarici klasterlərin əsas cizgiləri nəzərdən keçirilmiş, eləcə də Rusiyada klasterləşdirmənin xüsusiyyətləri aydınlaşdırılmışdır. Xarici klasterlər üçün klasterin istehsal orientasiyasının digər sahələrə yayılması, “zəncir boyunca” klasterlərin yaranması, inkişafı, yəni, ardıcıl olaraq qarşılıqlı əlaqəli klasterlərin yaranması, inkişafı, eləcə də klasterlər tərəfindən bütövlükdə dövlətin rəqabət qabiliyyətliliyinin təmin edilməsi özünəməxsusluğudur.

III. AZƏRBAYCANDA SENAYƏDƏ KLASTERLƏŞMƏ PRESPEKTİVLƏRİ , ONUN MILLİ RƏQABƏT QABİLİYYƏTLİLİYİNİN ARTIRILMASINA TƏHSİR İMKANLARI.

3.1. Azərbaycanca sənaye klasterlərinin formalaşması , inkişafisdiqamətləri.

Azərbaycanda sənayeləşmə siyasətinin əsası ötən əsrin 70-80-ci illərində ümummillli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Həmin dövrdə neft maşınqayırma kompleksi, dərin özüllər, məişət kondisionerləri, elektron hesablama maşınları zavodları istifadəyə verildi. Sənaye sahələrinin şaxələnməsi həyata keçirilərək neft maşınqayırması ilə yanaşı, dəzqahqayırma, elektrotexnika , elektronika, cihazqayırma, yol-inşaat maşınları , digər sahələr inkişaf etdirildi.

Son illərdə bir sıra iri sənaye təşkilatları-Gəmiqayırma zavodu, Sumqayıt Texnologiyalar Parkı, Naxçıvan avtomobil zavodu, bərk məişət tullantılarının yandırılması zavodu, Qaradağ metal konstruksiyalar zavodu, Gədəbəy qızıl-mis emalı, Gəncə alüminium, Mingəçevir elektron avadanlıqlar zavodları, Qaradağ sement zavodunun yeni istehsal xətti, “Azbentonit” müəssisəsi, Qəbələ piano, “M-Line”, AZMDF, EMBAWOOD mebel fabrikləri , digər təşkilatlar istifadəyə verilmişdir. Gəmiqayırma zavodunun , Sumqayıt Texnologiyalar Parkının fəaliyyəti ölkənin sənaye potensialının daha da artırılmasına böyük töhfə olmaqla yanaşı, müasir texnologiyaların cəlb edilməsinə, idxaldan asılılığın azalmasına, digərsənayesi sahələrinin inkişafına ciddi təkan verəcəkdir. Eyni zamanda gün Azərbaycanca ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi , mədəni həyatın elə bir sahəsi yoxdur ki, həmin sahənin inkişafı Ulu Öndərin adı ilə bağlı olmasın. Məhz Heydər Əliyevin müəllifi olduğu inkişaf strategiyası uzun illər ərzində dövlət quruculuğunun bütün istiqamətləri üzrə inkişafın başlıca dayaqlarını yaratmışdır. Azərbaycanın inkişaf etmiş modern dövlətə çevrilməsində sürətli , hərtərəfli inkişafı harmonik olan iqtisadi potensial müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Yeni dövrün yeni liderinin- Prezident İlham Əliyevin Ulu Öndərin srtategiyasından qaynaqlanan sosial-iqtisadi siyasəti keyfiyyətə yeni prioritetləri müəyyən edərək innovasiya əsaslı inkişaf modelinə keçidi şərtləndirmiş, yüksək rəqabət qabiliyyətli , diversifikasiya olunmuş iqtisadiyyatın formalaşmasını

sürətləndirmişdir. Azərbaycanda yaradılmış böyük iqtisadi potensial, aparılan məqsədyönlü islahatlar, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, investisiyaların təşviqi, biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, digər ixracının stimullaşdırılması, iqtisadi idarəetmənin təkmilləşdirilməsi, digər tədbirlər iqtisadiyyatın davamlı inkişafını təmin edir. 2004-cü ildən etibarən Azərbaycanda sənayeləşmə templəri yüksəlmiş, sənayenin regional strukturunun təkmilləşdirilməsi əsas prioritetlərdən biri kimi müəyyən olunmuş, sənaye istehsalı üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən enerji təminatı məsələlərinin həlli istiqamətində məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilmiş, respublika təbii qaz, elektrik enerjisi idxalçısından ixracatçıya çevrilmiş, sənayenin infrastruktur təminatı əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılmışdır. Ötən dövrdə infrastruktur layihələri ilə yanaşı, dövlət investisiyaları bir sıra istehsal təyinatlı layihələrə yönəldilmiş, ölkədə əlverişli biznes investisiya mühiti yaradılmış, özəl sektor tərəfindən icra edilən layihələrin güzəştli şərtlərlə dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi, zərurət yarandığı halda dövlətin eyni zamanda layihələrdə pay iştirakı təmin edilmişdir.

Son illər Azərbaycanda sənaye potensialının yüksəldilməsi, milli iqtisadiyyatın diversifikasiyası, innovasiyalaşdırılması, digər sektoru sahələrinin inkişafının sürətləndirilməsi məqsədi ilə ardıcıl, davamlılıq prinsipləri əsasında dünya təcrübəsinə, milli iqtisadi inkişaf ənənəsinə söykənən düşünülmüş dövlət iqtisadi siyasəti həyata keçirilir.

Təsadüfi deyil ki, 2014-cü il ölkə Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən “Sənaye ili” kimi elan edilmiş, həmin ildə ölkədə 230-dan çox müasir sənaye müəssisəsi yaradılmışdır. Sənaye parkları, yüksək texnologiyalar əsaslı texnoparklar şəbəkəsinin formalaşdırılması prosesləri intensivləşmiş, aqroparkların, sənaye məhəllələrinin yaradılmasına başlanılmışdır. Bütün eyni zamandanlarla bərabər, ölkənin sənaye potensialının artırılmasını daha da gücləndirmək məqsədi ilə sənaye klasterlərinin tətbiqinin reallaşdırılması üçün kifayət qədər əlverişli şərait yaranmışdır.

Prezident İlham Əliyev qeyd etmişdir ki, Azərbaycanda sənaye klasterləri yaradılır, yaradılacaq, böyük, nəhəng sənaye obyektləri tikiləcəkdir. Prezidentin 26

dekabr 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş, “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda da prioritet sənaye sahələri üzrə ərazi-istehsal klasterlərinin, sənaye klasterlərinin yaradılması, sənaye klasterlərinin təşviqi, inkişafı tədbirlərinin gücləndirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bütün eyni zamandanlar bir daha onu göstərir ki, ölkəmizdə sənaye klasterlərinin əlverişli, səmərəli tətbiqinə artıq real şərait yaranmışdır.

Sənayenin inkişafında mühüm məqamlardan biri də ölkədə müasir nəqliyyat infrastrukturunun yaradılmasıdır. Ötən illər ərzində Azərbaycanda 7 aeroport tikilmiş, yenidən qurulmuş, 10 min kilometrə yaxın avtomobil yolu inşa olunmuşdur. Eyni zamanda baxımdan, Şərq-Qərb, Şimal-Cənub beynəlxalq nəqliyyat dəhlizləri üzrə avtomobil, dəmir yollarının tikintisi, yenidən qurulması, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun, Xəzər sahilində ən iri dəniz limanının inşası layihələri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Dünyanın nəhəng enerji layihələrindən olan “Şahdəniz-2”, TANAP, TAP layihələrinin reallaşdırılması uzunmüddətli perspektivdə ölkə iqtisadiyyatının, xüsusilə, sənayenin inkişafına öz töhfəsini verəcəkdir.

Yaxın gələcəkdə sənaye təşkilatlarında innovasiya yönümlü texnologiyaların tətbiqi stimullaşdırılacaq, ixtisaslaşmış, ümumi təyinatlı sənaye şəhərcikləri yaradılacaqdır. İqtisadi rayonlar üzrə sənaye şəhərciyi infrastrukturunun formalaşdırılması digər əsas sənayesinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı dövlət investisiya siyasətində əsas istiqamət olacaqdır. Eyni zamanda baxımdan, hər bir iqtisadi rayonun potensialı nəzərə alınmaqla xüsusi iqtisadi zonalarının yaradılması, sənaye şəhərciklərinin (o cümlədən, Sumqayıtda neft-kimya məhsullarının emalı, Balaxanıda məişət tullantılarının emalı, Gəncədə metal məmulatların istehsalı üzrə sənaye şəhərcikləri) qurulması mühüm addımlardır.

Digər sənayesinin ənənəvi istehsal sahələrinin inkişaf etdirilməsi, ixrac imkanlarının artırılması ilə yanaşı, rəqabətqabiliyyətli yeni istehsal sahələrinin yaradılması da dəstəklənəcəkdir. Ölkənin digər sektoruna yerli, xarici investisiyaların cəlb edilməsinin intensivləşdirilməsi məqsədi ilə stimullaşdırıcı mexanizmlər tətbiq

ediləcək, ixrac yönümlü digər sektorunun inkişafı məqsədilə dövlət , özəl sektorun investisiya əməkdaşlığı inkişaf etdiriləcəkdir.

Xatırladaq ki, ölkə Prezidentinin 2014-cü il 12 mart tarixli sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasında eyni zamanda ilin “Sənaye ili” elan edilməsi ilə bağlı Tədbirlər Planı təsdiq edilmişdir. Həmin planda sənaye potensialının artırılması, təşkilati tədbirlər, sənayenin kadr potensialının , elmi təminatının gücləndirilməsi, normativ hüquqi baza , idarəetmənin təkmilləşdirilməsi, təbliğat , təşviqat işlərilə bağlı tədbirlər öz ifadəsini tapmışdır.

“Sənaye ili”nin başlıca məqsədi ölkəmizin iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etmək, xarici dövlətlərdən asılılığını minimuma endirmək, habelə idxalı azaltmaq, istehsal etdiyimiz məhsulların rəqabətə davamlılığını artırmaq, ixracatı çoxaltmaqdan ibarətdir. Eyni zamanda, xammal , yarımfabrikat ixracatı mümkün qədər azaldılmalı, hazır məhsul istehsalına üstünlük verilməlidir. Məlumdur ki, adətən sənayesi zəif olan ölkələr xammal ixracatına üstünlük verirlər.

Dövlət başçısı cənab İlham Əliyev iclasda sənaye klasterlərinin yaradılması məsələsinə də münasibət bildirmişdir: “Eyni zamanda da dünyada uğur gətirən bir təcrübədir. İnkişaf etmiş ölkələrdə eyni zamanda, vardır. Bütün məhsulun tsikli bir yerdə cəmləşməlidir - xüsusilə eyni zamanda layihənin icrası nəticəsində poladtökmə, metallurgiya kombinatının, alüminium sənayesinin inkişafı sahəsində biz bütün eyni zamanda zənciri - istehsal, emal, kiçik , orta sahibkarlığın inkişafını təmin etməliyik ki, Azərbaycanda son məhsul eyni zamandaraxılsın. Hesab edirəm ki, eyni zamanda istiqamətdə digər tədbirlər də görülməlidir”.

Göründüyü kimi, Azərbaycanda sənayeləşdirmə siyasətinin uğurla həyata keçirilməsi diqqət mərkəzində saxlanılır. İqtisadiyyatın dinamik inkişafını asanlaşdırmaq , rəqabətliliyi artırmaq üçün qabaqcıl elmi , texnoloji nailiyyətlərə əsaslanan sənaye sahələrini inkişaf etdirmək, eyni zamanda sferaya yerli , xarici sərmayələri cəlb etmək, ixtisaslı mütəxəssis bazası yaratmaq istiqamətində xüsusi addımlar atılır. Bütün eyni zamandanlar isə yaxın gələcəkdə Azərbaycanın dünyada həm də inkişaf etmiş sənaye ölkəsi kimi tanınmasına əminlik yaradır.

“Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın əsas istiqamətlərindən biri də sənaye , texnologiyalar parklarının, eləcə də sənaye məhəllələrinin təşkil edilməsindən ibarətdir. Onu da qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq fərman , sərəncamları ilə 2011-ci ildə Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı , Balaxanı Sənaye Parkı, 2012-ci ildə Yüksək Texnologiyalar Parkı təşkil edilib. Görülən işlərin davamı kimi 2015-ci ildə də ölkədə yeni sənaye zonalarının yaradılması ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilib. Hazırda isə Mingəçevir Sənaye Parkı, Mingəçevir Yüksək Texnologiyalar Parkı, Qaradağ Sənaye Parkı , Neftçala Sənaye Məhəlləsi yaradılır , eyni zamandanlar da gələcəkdə öz böyük , ümumbət nəticələrini iqtisadiyyatımızda göstərəcəklər.

Müasir cəmiyyətimizdə qlobal məsələlərdən olan , İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən sənaye parklarına yeni investorların cəlb olunması istiqamətində zəruri tədbirlər daima həyata keçirilir. Artıq Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının , Balaxanı Sənaye Parkının hər birində 4 rezident, Qaradağ Sənaye Parkında 1 rezident, Neftçala Sənaye Məhəlləsində isə 2 iştirakçı inkişafgöstərmək üçün qeydiyyatdan keçib.

Təkcə Sumqayıt Kimya Sənaye Parkında rezidentlər tərəfindən istehsal təşkilatlarının qurulmasına 1 milyard manatdan çox investisiya yatırılması nəzərdə tutulur. Parkın rezidenti “Azertexnolayn” MMC tərəfindən dəyəri 45 milyon ABŞ dolları olan 60 min ton boru məhsulunun Türkmənistanı ixracı üzrə müqavilə bağlanıb.

Qaradağ Sənaye Parkının rezidenti olan Bakı Gəmiqayırma Zavodu tərəfindən müqavilə dəyəri 40 milyon ABŞ dolları olan sifariş əsasında yarım dalma qazma qurğusunun pantonlarının tikintisi başa çatdırılaraq təhvil verilib. Hazırda isə ümumi dəyəri 404 milyon ABŞ dollarından çox olan iki sifariş əsasında sualtı tikinti gəmisinin , üç ədəd 80 nəfərlik sərnişin gəmisinin inşası həyata keçirilir.

Tullantıların təkrar emalı sahəsində regionda ilk sənaye parkı olan , ölkəmizdə “yaşıl biznes”in inkişafında əhəmiyyətli rola malik Balaxanı Sənaye Parkına rezidentlər tərəfindən ilkin addımda 10 milyon manatdan artıq investisiya yatırımı nəzərdə tutulur.

“Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda Gəncə şəhərində sənaye parkının yaradılması, infrastrukturunun formalaşdırılması, fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı tədbirlərin görülməsi də nəzərdə tutulur. Eyni zamandanunla əlaqədar şəhərdə metallurgiya sənayesi üzrə ixtisaslaşmış sənaye parkının yaradılması planlaşdırılır.

Prezident İlham Əliyev ölkəmizdə texnologiya parkları ilə yanaşı, sənaye klasterlərinin yaradılmasının vacibliyinə də diqqət çəkərək deyib: “Eyni zamanda da dünyada uğur gətirən bir təcrübədir. İnkişaf etmiş ölkələrdə eyni zamanda, vardır. Bütün məhsulun tsikli bir yerdə cəmləşməlidir - xüsusilə eyni zamanda layihənin icrası nəticəsində poladtökmə, metallurgiya kombinatının, alüminium sənayesinin inkişafı sahəsində biz bütün eyni zamanda zənciri - istehsal, emal, kiçik , orta sahibkarlığın inkişafını təmin etməliyik ki, Azərbaycanda son məhsul eyni zamandaraxılsın. Hesab edirəm ki, eyni zamanda istiqamətdə digər tədbirlər də görülməlidir”.

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, iqtisadiyyatın, o cümlədən sənayenin inkişafında klasterlərin rolu böyükdür. Eyni zamanda baxımdan, Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı da daxil olmaqla, kimya sənayesi üzrə klasterin formalaşması üçün ölkəmizdə geniş imkanlar var. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkında həyata keçirilən “SOCAR Polymer” layihəsi çərçivəsində ölkənin polimer materiallarına olan tələbatının ödənilməsi, rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalı , ixrac potensialının artırılması nəzərdə tutulur. “SOCAR Polymer” layihəsi başa çatdıqdan sonra zavod eyni zamanda sahədə əsas xammal təchizatçısı kimi çıxış edəcək.

Dövlət başçısı vurğulayıb ki, eyni zamanda gün Azərbaycanın qarşısında duran ən mühüm strateji məqsəd ölkəmizin müstəqilliyini eyni zamandan sonra da gücləndirmək , respublikamızı dünyanın ən inkişaf etmiş , rəqabətə davamlı dövlətləri səviyyəsinə yüksəltməkdir. Eyni zamandana görə də müasir dünyanın çağırışları da nəzərə alınmaqla, regionlardakı sürətli inkişaf davam etdiriləcəkdir. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın , digər böyük layihələrin icrası digərsektorunun davamlı

inkişafına şərait yaradacaq, ictimai xidmətlər, sosial infrastruktur daha da təkmilləşəcək , Azərbaycan dünyanın aparıcı ölkələri sırasına çıxacaqdır.

3.2. Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsində klasterləşmənin perspektiv imkanları.

Müasir Sənaye klasterlərinin iqtisadiyyatda aparıcı sahənin xüsusi çəkisini təşkil etməsi sürətli sosial-iqtisadi keçid prosesidir. Eyni zamanda proses xüsusilə metallurgiya, maşınqayırma, cihazqayırma, energetika kimi sənaye sahələrində yeni texnoloqiyaların inkişafı ilə sıx əlaqədardır. Sənayeləşmə prosesi investisiyaları , iqtisadi inkişafı stimullaşdıraraq cəmiyyətin dünyaya baxışını dəyişdirir.

Ümumiyyətlə, son illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatının bütün sahələrində olduğu kimi, sənayenin inkişafında da böyük uğurlar qazanılıb, sənaye məhsulları istehsalının həcmi 5 dəfəyə yaxın artıb. Eyni zamandan başqa rəqabətqabiliyyətli müasir sənaye sahələrinin yaradılması, sənayenin infrastruktur təminatının yaxşılaşdırılması sahəsində çoxsaylı layihələr icra edilib, yeni iş yerləri açılıb, ölkə sənayesi yeni inkişaf mərhələsinə keçib.

Digərsənayesinin inkişafına mühüm təsir göstərəcək sənaye məhəllələrinin yaradılması da eyni zamanda gün dövlətçiliyimizin diqqət mərkəzində duran əsas məsələlərdəndir. Onu da qeyd edək ki, yaxın, uzunmüddətli perspektivdə texnoparkların inkişafını stimullaşdırmaq üçün ölkənin vergi qanunvericiliyində sənaye , texnologiyalar parkında çalışan fiziki , hüquqi şəxslərə, eləcə də parkların idarəedici təşkilat , operatorlarına gəlir, mənfəət, ƏDV, əmlak , torpaq vergiləri üzrə 8 illik güzəştlər nəzərdə tutulub.

Sənaye klasterlərinin formalaşmasına dair müasir inkişafı ilə bağlı hazırda digərtexnoparklar yaradılır, dövlət eyni zamandarada da öz üzərinə böyük məsuliyyət götürür, böyük maliyyə gəlirlərini gətirir. Çünki texnoparkların yaradılması, infrastrukturun qurulması, yollar çəkilməsi dövlət hesabına olan məsələlərdir. Bütün eyni zamandanlar dövlət büdcəsi hesabına özəl sektorun səmərəli fəaliyyəti məqsədilə həyata keçirilir , onlar da sənaye klasterlərinin özəyini təşkil edir.

Ölkənin uzunmüddətli sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyası ayrı-ayrı sahələrin , ərazilərin rəqabət potensialını reallaşdıran diferensiallaşdırılmış istehsal klasterləri

şəbəkəsinin, bir çox yüksək texnoloji innovasiya klasterinin formalaşdırılmasını nəzərdə tutur. İqtisadiyyatın mühüm sektoru olan kiçik biznesdə klasteri formalaşdıran zaman bir sıra məsələlərin nəzərə alınması, əksər kiçik təşkilatların innovasiya fəaliyyətinə meylliliyi, onların innovasiya fəallığının kommersiya istiqamətliliyi, kiçik təşkilatların klasterli qarşılıqlı fəaliyyətə yüksək həssaslığı, kiçik biznes mühitində yüksək rəqabət səviyyəsi, kiçik sahibkarlığın formalaşmış infrastrukturunun, normativ bazasının olması vacibdir. İri biznesləməkdaşlıq şəbəkəsində kiçik biznes təşkilatları iri təşkilatların istehsal strukturlarının tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Eyni zamanda formada əməkdaşlıq iri biznes təşkilatlarının yeni satış bazarlarına çıxması, qabaqcıl yeni texnologiyalar haqqında vacib informasiyanın operativ əldə edilməsi, digər eyni zamanda kimi məsələlərdə işgüzar fəallığın yüksəldilməsinə imkan verir. Klaster strategiyası əsasında iqtisadiyyatın inkişaf etdirən ölkələr iqtisadi üstünlüyü o zaman əldə edir ki, eyni zamanda ölkələrdə oxşar sahələrin (klasterlərin), təşkilatların təmərküzləşməsi mövcud olmuş olsun. Eyni zamanda cür üstünlük, həmçinin klasterlər çərçivəsində sahə, ərazi üzrə təşkilatların, firmaların qarşılıqlı surətdə əlaqədə olmasından qaynaqlanır. Klaster şəbəkəsi daxilində inkişafgöstərən kiçik təşkilatlar bir sıra məsələlərin həll edilməsinə nail olur. Belə məsələlərə innovasiyanın yayılması, istehsalın təşkilinin asanlaşması, texnoloji baxımdan yeni qərarların qəeyni zamandal edilməsində rəqabət imkanının olması aid etmək olar. Qeyd edilənlərdən aydın olur ki, klaster onun iştirakçılarının fəaliyyətinin qarşılıqlı tamamlanmasına kömək edir, bütövlükdə klasterin rəqabət üstünlüyünü yaradır, işgüzar fəallığı stimullaşdırır. Araşdırmalar klaster nəzəriyyəsinin əsasında “istehsal miqyasının” səmərəsinin təşkilatlarə təsiri onların regional qarşılıqlı fəaliyyəti haqqında fərziyyə durduğunu göstərir. Klaster şəbəkəsində təşkilatlar ümumi mülkiyyət, idarəetmə sistemi əsasında birləşmir. Klasterləşmə təşkilatların coğrafi baxımından təmərküzləşməsi olub, regionun resurslarını, istehsal proseslərini, eyni zamanda istiqamətdə müəyyən qarşılıqlı əlaqələri özündə birləşdirir, əks etdirir. Klaster ixtisaslaşmış xammal tədarükçülərini eyni zamanda əməkdaşlıqda sinergetik səmərəni əks etdirən komplektləşdiricilərin

yaxud xidmətlərin meydana çıxmasına səbəb olur, klasterin özündə marketing, maliyyə, s. eyni zamanda kimi ixtisaslaşmış xidmətlərə olan tələbin artmasına gətirib çıxarır. Eyni zamanda növ klasterlər adətən həmin regionda əhalinin bölgüsünə proporsional olaraq paylanır, onlara yerli səhiyyə xidmətini, kommunal xidməti, pərakəndə ticarəti, tikinti xidmətini, tikinti materialları istehsalını, s. aid etmək olar. İkinci tip klasterlər əsas etibarilə ən zəruri təbii resurslar olan ərazilərdə yerləşən resurslardan asılı təşkilatlardan təşkil olunur. Onlara misal olaraq hasilat təşkilatlarının klasterlərini göstərmək olar. Üçüncü tip klasterlər belə təşkilatların rəqabət qabiliyyətini yüksəltmək məqsədilə yaradılır. Belə klasterlər peşəkar tiplərə görə birləşən təşkilatlar əsaslanır. Eyni zamanda klasterlər təbii resurslardan asılı deyildirlər. Onlar öz məhsul, xidmətlərini bir sıra hallarda digər ölkələrdə satırlar [2, s.105]. Onlar klaster təşkilatların rəqabətqabiliyyətini yüksəltmək məqsədilə yaradılır. Klasterləşmənin ilkin şərtləri kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- bazar iqtisadiyyatı şəraitində klasterlərin inzibati qərarlarla yaradılmaması;
- bütün səviyyələrdə, o cümlədən regional səviyyədə dövlət dəstəyi tədbirləri ilə klasterlərin formalaşdırılmasına, inkişafına fəal təsir edilməsi;
- klasterləşmənin dəstəklənməsinin məqsədli xarakter daşması, rəqabət qabiliyyətlilik potensialı daha yüksək olan sahələrə istiqamətlənməsi;
- klaster siyasətinin prioritet istiqamətlərinin daimi monitorinqi, onların seçilməsi üçün etibarlı vasitələrin olması;

- klasterlərin dəstəklənməsi prinsip, mexanizmlərinin müəyyən edilməsi.

Kiçik sahibkarlığın inkişafının ən səmərəli, rəqabətqabiliyyətli, perspektivli istiqaməti klasterlərin formalaşdırılması vasitəsilə onun iri bizneslə əməkdaşlığıdır. Klaster şəbəkəsinin inkişafı həm hakimiyyətə, həm də biznesə müəyyən üstünlüklər verir. Belə ki, hakimiyyət üçün belə üstünlüklərə vergi bazasının artırılması, ayrı-ayrı biznes qruplarından asılılığın azaldılması, iqtisadiyyatın diversifikasiya imkanlarının artmasını, biznes üçün işə kədr infrastrukturunun yaxşılaşdırılması, tədqiqat, elmi-texniki araşdırmalar üçün infrastrukturun yaranmasını, məsrəflərin azaldılmasını,

dünya bazarına daha uğurla çıxmaq üçün imkanların yaranmasını , s. aid etmək olar. Klasterlər aşağıda qeyd edilən səbəblərdən daha çox yenilik qabiliyyətinə malikdir:

- klaster iştirakçıları - firmalar istehlakçıların tələbatına daha tez , adekvat reaksiya vermək qabiliyyətindədir;

- klaster iştirakçıları təsərrüfat fəaliyyətinin digər istiqamətlərindən istifadə edərək yeni texnologiyalara əl çatanlığını asanlaşdırır;

- innovasiya prosesinə istehlakçılar , tədarükçülər, həmçinin digər sahənin təşkilatları daxil edilir;

- firmadaxili kooperasiya nəticəsində elmi-tədqiqat , təcrübə-konstruktor işlərinə yönəldilən xərclər azalır;

- klasterdə olan firmalar intensiv rəqabət təzyiqi altında olurlar , şəxsi təsərrüfat fəaliyyətini onoloji kampaniyaların işləri ilə müqayisələrini gücləndirirlər. Klaster yüksək innovasiya fəallığını nəzərdə tutur. Klaster şəbəkəsində bir araya gələn kiçik sahibkarlar digər istiqamətlərdə rəqabət qabiliyyətliliyini artırmaq imkanı qazanırlar. Eyni zamanda istiqamətlərə aşağıdakıları göstərmək olar[3, s. 303]: Yüksək innovasiya layihələrinə üz tutmaqla rəqibləri ilə müqayisədə daha yüksək iqtisadi artıma nail olunması;

Eyni coğrafi zonada işləmək üstünlüyündən istifadə edərək məhsuldarlığın yüksəldilməsi;

Yeni inkişaf istiqamətlərinin yaradılmasının stimullaşdırılması; Kiçik sahibkarlığın inkişafının ən perspektivli, səmərəli , rəqabət qabiliyyətli istiqaməti klasterlərin formalaşdırılması vasitəsilə onun iri bizneslə əməkdaşlığıdır. Respublikamızda klaster modeli əsasında kiçik sahibkarlığın inkişafına mane olan əsas problemlərə aşağıdakıları aid etmək olar:

Klaster texnologiyasının reallaşdırılmasını təmin edən effektiv metodoloji bazanın olmaması;

Biznes nümayəndələrinin, icraedici hakimiyyət orqanlarının klasterləşmənin tətbiqi barəsində kifayət qədər məlumatlarının olmaması;

Klasterlərin təşkili üzrə mütəxəssislərin olmaması;

- klasterlərin həyat fəaliyyətinin uzunmüddətli perspekti, hesablanması;
- klasterə daxil olan firma , təşkilatların innovasiya proseslərinə cəlb edilməsi.

Klasterin qeyd edilən xüsusiyyətlərindən göründüyü kimi, klasterləşmənin ,zifəsi digərsəviyyələrdə, xüsusilə regional səviyyədə kapitalın hərəkətinin digərformalarını gücləndirməkdən, həm klaster daxili, həm də klaster şəbəkələri arasında biznes, hakimiyyət , innovasiya fəaliyyətinin digər iştirakçılar arasında səmərəli əməkdaşlıq əlaqələrini inkişaf etdirməkdən ibarətdir. Klaster şəbəkələrinin yaradılmasında əsas məqsəd innovasiya iştirakçıları arasında ənənəvi əməkdaşlığın diversifikasiyası, yüksək texnologiyaların səmərəli tətbiq edilməsi, regionun, sahənin, sektorun , bütövlükdə iqtisadiyyatın innovasiya-investisiya fəallığının artırılması, mütəxəssislərin hazırlanması , s. ola bilər.

Nəticə

Diplom işinin ana xəttini “Sənayedə klasterləşməsinin milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə təhsirləri” mövzusu təşkil edir. Mövzu planlı şəkildə geniş ədəbiyyat materiallarına əsaslanaraq şərh edilmişdir.

Klasterlər çox digərstruktura malik ola bilərlər. Lakin əsas iştirakçılar qismində son məhsul istehsalçıları, ixtisaslaşmış xammal , ya yarımfabrikat, avadanlıq, ehtiyat hissəsi, digər məhsul təchizatçıları, maliyyə qurumları, müştərilər, ixtisaslaşmış infrastruktur xidməti təminatçıları təhsil, araşdırma texniki dəstək təmin edən qurumlar, standartlaşdırma agentlikləri çıxış edirlər. Klasterlər müştəriləri, pərakəndə satış vasitələrini , bir-birini tamamlayan malların istehsalçılarını da əhatə edən geniş bir termindir.

Eyni zamandana görə də, təşkilat kimi kənardan müdaxilə ilə yaradılan qurumlardan daha fərqli bir xüsusiyyətə malik olan klasterlər xarici müdaxilə olmadan eyni regionda inkişafgöstərən, rəqabət qabiliyyətinə malik olan, xarici bazara qarşı daha möhkəm, dayanıqlı vəziyyətə gətirilən təşkilatlardan ibarət sistemlərdir.

Dövlət tərəfindən müəyyən stimullarla təmin olunan təşkilatların müəyyən bir coğrafi regionda qısa bir müddət ərzində əhəmiyyətli dərəcədə mənfəət əldə etməsi uzun müddətli perspektivdə həmin təşkilatların daha çox inkişafa ehtiyac hiss etmələrinə , rəqiblərinin inkişafgöstərdikləri regionlara genişlənmələrinə gətirib çıxarır.

Eyni zamandanun əsas səbəbi klasterlərin olduğu regionlarda müvafiq sahələrdə ixtisaslaşmış , peşəkarlaşmış tədarükçülərlə, keyfiyyətli işçi qüvəsi ilə, texniki bilik , dəstəyi təmin edəcək qurumlarla əlaqələrin qurulmasının asan olması, eyni zamandanun da məhsuldarlığı artırmasıdır. Rəqib təşkilatların eyni mühitdə inkişafgöstərməsi, müştərilərin həmin regionda öz ehtiyaclarına görə ən sərfəli müəssisəni seçmələrini asanlaşdırır. Belə bir ,ziyyətdə təşkilatlar arasındakı rəqabət artır , yeni innovasiyaların tətbiqi sürətlənir.

Sonda belə nəticəyə gələ bilərik ki, klaster – texnoloji zəncir vasitəsi ilə əlaqəli olan , sahəli yanaşmanın alternativini kimi çıxış edən ixtisaslaşmış təchizatçılar, əsas istehsalçılar , istehlakçıların ərazi bazasında cəmlənmə şəbəkələrinin formalaşmış sənaye kompleksidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. Milli iqtisadiyyatın rəqabətliyi: struktur islahatları , yeni inkişaf paradıqması, Müəllif: Strateji Təhlil J, baxılıb: 1269, İyn 20, 2017 - 12:43
2. Süleymanova Ə. Azərbaycanca innovasiya tipli məşğulluğun formalaşdırılması aspektləri , onun maliyyələşdirilməsinin müasir mexanizmləri. // "Azərbaycanın vergi jurnalı", 3(129)/2016, s.169-182.
3. Yeni inkişaf mərhələsi. /Azərbaycanın sənaye portalı:
4. Ülke örnekləri ile kalkınma ve sanayileşme modelleri. TMMOB Sanayi Kongresi 2007, Oda Raporu.
5. Бондаренко Н.Е. Теоретические основы концепции инновационного развития экономики [Электронный ресурс] // Вестник Алтайской академии экономики и права, 2012. – Режим доступа: <http://journal-aael.intelbi.ru/main/wp-content/uploads/2012/01/Н.Е.-Бондаренко.pdf>
6. Боровик С., Ермакова Е.Е., Похвоцев В.А. Занятость населения: учебное пособие. Серия "Учебные пособия". - Ростов-но-Дону: Феникс, 2001, 320 с.
7. Кучуков Р. Бэзальтернативность плановой неоиудустриальной модели. // Экономист, № 4/2015, с. 19-28.
8. Мингалева Ж, Ткачева С. Кластеры и формирование структуры региона / Мировая экономика и международные отношения, №5 - 2009. С.100-102.
9. Адамова К.З. Кластерная политика как инструмент повышения конкурентоспособности национальной экономики / Вестник Саратовского государственного технического университета, № 38 - 2009. С.176.
10. Мохначев С А., Мохначева Е.С. Тенденции кластеризации в региональной хозяйственной системе // Региональная экономика: теория и практика. 2009. №8(101).
11. Черников ЕА. Использование кластерного подхода при реализации региональной политики // Региональная экономика: теория и практика. 2010. №1(136).

12. Developing Economies with Industrial Policy: Towards a Toolbox for Economic Growth. With Case Studies of Jordan and Egypt Maximilian Benner 2013. MPRA Paper No. 43857, posted 20. January 2013. - https://mpra.ub.uni-muenchen.de/43857/1/MPRA_paper_43857.pdf
13. Ferri G., & Liu L. Honor Thy Creditors Before Thy Shareholders: Are the Profits of Chinese State-Owned Enterprises Real? // Asian Economic Papers, 9(3), 2010, pp. 50-71.
14. Future of manufacturing project: evidence paper 4. Foresight, Government Office for Science.
15. Georghiou L., Smith K., Toivanen O., & Ylä-Anttila, P. Evaluation of the Finnish Innovation Support System. Helsinki: Ministry of Trade and Industry, Finland. 2003.
16. Law of the People's Republic of China on Commercial Banks. Chapter IV, Article 34 of the 1995.
17. Lemola T. Convergence of National Science and Technology Policies: The Case of Finland. Research Policy, 31, 2002. 1481-1490.
18. Nolan P. China and the Global Economy: National Champions, Industrial Policy, and the Big Eyni zamandasiness Revolution. New York: Palgrave, 2001
19. OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). 1999. Boosting Innovation: The Cluster Approach. Paris: OECD. -
20. OECD Science, technology and industry Outlook 2014. OECD publishing, 2014.
21. The German Model – Seen by its Neighbours Edited by Brigitte Unger. SE publishing, 413 p.
22. Chhair, S., and Newman, C. (2014). 'Clustering, Competition and Spillover Effects: Evidence from Cambodia.' Working Paper 2014/065. Helsinki: UNU-WIDER.
23. Ellison, G., Glaeser, E., and Kerr, W. (2010). 'What Causes Industry Agglomeration? Evidence from Coagglomeration Patterns.' American Economic Review 100(3): 1195–1213.

24. Fujita, M., and Ogawa, H. (1982). 'Multiple Equilibria and Structural Transition of Nonmonocentric Urban Configurations.' *Regional Science and Urban Economics* 12(2): 161-96.
25. Howard, E., Newman, C., and Tarp, F. (2012). 'Measuring Industry Agglomeration and Identifying the Driving Forces.' Working Paper 2012/84. Helsinki: UNU-WIDER.
26. Newman, C., Rand, J., and Tarp, F. (2013). 'Industry Switching in Developing Countries.' *World Bank Economic Review* 27(2): 357-88.
27. Olley, G., and Pakes, A. (1996). 'The Dynamics of Productivity in the Telecommunications Equipment Industry.' *Econometrica* 64(6): 1263-97.
28. Overman, H., and Puga, D. (2010). 'Labour Pooling as a Source of Agglomeration: An Empirical Investigation'
29. Siba, E., Söderbom, M., Bigsten, A., and Gebreeyesus, M. (2012). 'Enterprise Agglomeration, Output Prices and Physical Productivity: Firm level Evidence from Ethiopia.' Unpublished: University of Gothenburg.
30. 'The Job Satisfaction-productivity Nexus: A Study using Matched Survey and Register Data.' MPRA Paper 23348.
31. 'Adjustment Costs and the Identification of Cobb Douglas Production Functions.' WP05/04. London: The Institute for Fiscal Studies
32. Jan Bentzen: An empirical analysis of gasoline price convergence for 20 OECD countries. ISSN 1397-4831.
33. Glaeser, L. Edward, Hedi D. Kallal, Jose A. Scheinkman and Andrei Shleifer: Growth in Cities. *Journal of Political Economy*, vol. 100, no. 6, 1992.
34. Ellison, Glenn and Edward L. Glaeser: Geographic Concentration in U.S. Manufacturing Industries: A Dartboard Approach. *Journal of Political Economy*, vol. 105, no. 5, 1997.
35. Braunerhjelm, Pontus and Dan Johansson: The Determinants of Spatial Concentration: The Manufacturing and Service Sectors in an international Perspective. *Industry and Innovation*, vol. 10, no. 1, 2003.

36. Krugman, P. (1995), Growing World Trade: Causes and consequences, Brookings Papers on Economic Activity, pp. 327-377. Kulikov, G. (2002), Raponskij menedzhment i teorija mezhdunarodnoj konkurentosposobnosti. Moscow: Ekonomika
37. Rapkin, D., Avery, W. and Cono, B. (1997), National competitiveness in a global economy, Lynne Rienner Publishers, p.55

M.Porter	Klaster – coğrafi qonşuluqda yerləşən, müəyyən sahədə inkişafgöstərən, ümumi , biri birini tamamlayan fəaliyyətlə özünəməxsusluğuzə edilən qarşılıqlı əlaqəli sahələrin, təşkilatların qrupudur.
L.Yanq	Klaster – bir birinə yaxın , iri universitetlərin yaxınlığında yerləşmiş böyük olmayan özəl sahələrin qrupudur.
V.Prays	Klaster – təşkilatların sahə yerləşməsi , dövlət , biznes arasında sıx qarşılıqlı fəaliyyəti ehtimal edən səmərəli regional idarəetmənin üstünlüyündən istifadə etmə üsuludur.
C.Yakobs	Klaster iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün coğrafi , ya məkan birləşməsidir ki, o, üfuqi , şaquli qarşılıqlı əlaqəni, ümumi texnologiyada istifadəni, “nü,nin” mövcudluğunu, sabit dayanıqlı əməkdaşlığı ehtimal edir
S.Rozenfeld	Klaster – işgüzar sövdələşmələr üçün fəal kanalları, infrastrukturu, əmək bazarı , xidmətlərin mövcud olduğu oxşar, əlaqəli , ya digər sahələrin coğrafi məhdud məcmusudur ki, o, ümumi imkanlardan həm qazanc əldə edə, həm də ümumi risklərlə üzləşə bilər
K.Ketels	Klaster – birlikdir ki, onun strukturunu sənaye sahəsinin, dövlət hakimiyyəti orqanlarının, təhsil təşkilatlarının, maliyyə , ictimai təşkilatların qarşılıqlı əlaqəli olan təşkilatları təşkil edirlər.
M.Afanasyeva L.Myasnikova	Klaster – müstəqil istehsalat, servis sahələrinin bazaar institutları , istehlakçıları əlaqələndirən şəbəkəsidir.
M.Voynarenko	Klaster – birləşmədir ki, onu iştirakçıları arasında güclü qarşılıqlı əlaqələr, daxili kooperasiya , bazaar tələbatına istiqamətlənmiş rəqabət özünəməxsusluğuzə edir. Klasterin inkişaf strategiyası regional inkişaf strategiyası ilə ziddiyyət təşkil etmir.
A.Voronov, A.Eyni zamandaryak	Klaster – sənayenin ərazi üzrə lokallaşması nəzərə alınmaqla rəqabətə davamlı məhsul istehsal edən ixtisaslaşmış təşkilatların qaydalaşdırılmış, nisbətən sabit dayanıqlı məcmusudur.

Müxtəlif illərdə sənaye kalsterlərinin inkişaf dinamikası
 (Economics & Sociology, Vol. 6, No 2, 2013)

